

**ХОТ, СУУРИНЫ УС ХАНГАМЖ, АРИУТГАХ
ТАТУУРГЫН АШИГЛАЛТЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД
НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ
ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ХЭРЭГЦЭЭ,
ШААРДЛАГЫН СУДАЛГАА**

Улаанбаатар хот

2026 он

АГУУЛГА

НЭГ. ЕРӨНХИЙ МЭДЭЭЛЭЛ	1
1.1 Судалгааны зорилго	1
1.2 Судалгааны арга зүй	1
1.3 Судалгааны хамрах хүрээ	1
1.4 Усны салбарын өнөөгийн нөхцөл байдал	1
1.5 Хот, суурины ус хангамжийн салбарт дараах үндсэн асуудлууд тулгарч байна. Үүнд:	2
1.6 Судалгааны ач холбогдол	2
1.7 Судалгааны хязгаарлалт	2
ХОЁР. АСУУДЛЫН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ	4
2.1 Асуудлын бодлогын тодорхойлолт	4
2.2 Хот, суурины ус хангамжийн өнөөгийн нөхцөл байдал	4
2.3 Үйлдвэрлэлийн усны хэрэглээ	4
2.4 Хаягдал усыг дахин ашиглах боломж	5
2.5 Асуудлын шалтгааны шинжилгээ	5
2.6 Оролцогч талуудын шинжилгээ	5
2.7 Бодлогын асуудлын хүрээ	6
ГУРАВ. АСУУДЛЫГ ШИЙДВЭРЛЭХ ЗОРИЛГЫГ ТОДОРХОЙЛСОН БАЙДАЛ	6
3.1 Асуудлыг шийдвэрлэх шаардлагын үндэслэл	6
3.2 Бодлогын зорилго	6
3.3 Тодорхой зорилтууд	7
3.3.1 Ус дахин ашиглах эрх зүйн үндсийг бүрдүүлэх	7
3.3.2 Үйлдвэрлэлийн усны хэрэгцээг хангах	7
3.3.3 Усны нөөцийн тогтвортой менежментийг сайжруулах	7
3.3.4 Байгаль орчны хамгаалалтыг сайжруулах	7
3.4 Хүлээгдэж буй үр дүн	8
3.5 Бодлогын зорилт ба шалгуур үзүүлэлт	8
ДӨРӨВ. АСУУДЛЫГ ЗОХИЦУУЛАХ ХУВИЛБАРУУД	10
4.1 Зохицуулалтын хувилбаруудыг тодорхойлох үндэслэл	10
4.2 Тэг хувилбар буюу зохицуулалт хийхгүй байх	10
4.3 Зах зээлийн механизмаар зохицуулах хувилбар	11
4.4 Захиргааны зохицуулалтаар шийдвэрлэх хувилбар	11
4.5 Хууль тогтоомжид нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хувилбар	12
4.6 Хувилбаруудын харьцуулсан үнэлгээ	12
ТАВ. СОНГОСОН ХУВИЛБАРЫН ҮР НӨЛӨӨГ ТАНДАН СУДАЛСАН БАЙДАЛ	13
5.1 Үр нөлөөний үнэлгээ хийх аргачлал	13
5.2 Хүний эрхэд үзүүлэх үр нөлөө	13

5.3 Нийгэмд үзүүлэх үр нөлөө	13
5.4 Эдийн засагт үзүүлэх үр нөлөө	14
5.5 Байгаль орчинд үзүүлэх үр нөлөө	14
5.6 Улсын төсөвт үзүүлэх нөлөө.....	14
5.7 Институцийн тогтолцоонд үзүүлэх нөлөө.....	15
5.8 Үр нөлөөний ерөнхий дүгнэлт.....	15
ЗУРГАА. ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ХУВИЛБАРУУДЫН ХАРЬЦУУЛСАН ДҮГНЭЛТ.....	15
6.1 Харьцуулсан үнэлгээний зорилго.....	15
6.2 Зохицуулалтын хувилбаруудын харьцуулалт	16
6.3 Хувилбар бүрийн бодлогын үнэлгээ	16
Тэг хувилбар.....	16
Зах зээлийн механизмаар зохицуулах	16
Захиргааны зохицуулалт	17
Хууль тогтоомжид нэмэлт, өөрчлөлт оруулах	17
6.4 Сонгосон хувилбарын үндэслэл	17
ДОЛОО. ОЛОН УЛСЫН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ, ТУРШЛАГА.....	18
7.1 Олон улсын туршлагыг судлах шаардлага.....	18
7.2 Израиль улсын туршлага.....	18
7.3 Сингапур улсын туршлага	19
7.4 Австрали улсын туршлага.....	19
7.5 АНУ-ын туршлага.....	19
7.6 Олон улсын туршлагын харьцуулалт.....	20
7.7 Монгол Улсад хэрэгжүүлэх боломж	20
НАЙМ. ДҮГНЭЛТ, ЗӨВЛӨМЖ	21
8.1 Ерөнхий дүгнэлт	21
8.2 Хуулийн төслийн хэрэгцээ, шаардлага.....	21
8.3 Хүлээгдэж буй үр дүн.....	22
Нийгмийн үр дүн.....	22
Эдийн засгийн үр дүн	22
Байгаль орчны үр дүн	22
8.4 Хэрэгжүүлэх бодлогын чиглэл	22
8.5 Зөвлөмж	23
8.6 Дүгнэлт.....	23
<i>Хавсралт № 1</i>	<i>24</i>
ЭРХ ЗҮЙН ШИНЖИЛГЭЭ.....	24
1. Эрх зүйн орчны ерөнхий үнэлгээ	24
2. Монгол Улсын Үндсэн хууль дахь зохицуулалт	24

3. Усны тухай хууль дахь зохицуулалт.....	24
4. Хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хууль.....	25
5. Ус бохирдуулсны төлбөрийн тухай хууль.....	25
6. Эрчим хүчний тухай хууль	26
7. Эрх зүйн зохицуулалтын сул тал.....	26
8. Эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох шаардлага	26
9. Эрх зүйн шинжилгээний дүгнэлт	26
<i>Хавсралт №2</i>	28
СОНГОСОН ХУВИЛБАРЫН ҮР НӨЛӨӨГ ТАНДАН СУДАЛСАН БАЙДАЛ	28
<i>Хавсралт №3</i>	39
СТАТИСТИК БА УСНЫ БАЛАНСЫН ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ШИНЖИЛГЭЭ	39
1. Усны нөөцийн ерөнхий төлөв.....	39
2. Хот, суурины усны хэрэглээ	39
3. Улаанбаатар хотын усны хэрэглээ	40
4. Үйлдвэрлэлийн усны хэрэглээ.....	40
5. Бохир усны хэмжээ	40
6. Ус дахин ашиглах боломжит нөөц.....	40
7. Усны балансын үнэлгээ	41
8. Ус дахин ашиглах бодлогын боломжит үр нөлөө.....	41
9. Статистик шинжилгээний дүгнэлт.....	41
<i>Хавсралт № 4</i>	42
ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ЗҮЙЛ, ЗААЛТ БҮРИЙН ТАЙЛБАР	42
1. Ерөнхий тайлбар	42
2. Нэр томъёоны нэмэлттэй холбоотой тайлбар.....	42
Нэмэгдэж буй нэр томъёо.....	42
3. Дахин ашиглах усны зохицуулалтын талаар.....	42
4. Дахин ашиглах усны дэд бүтцийн зохицуулалт	43
5. Дахин ашиглах усны тарифын талаар.....	43
6. Хяналт, зохицуулалтын талаар.....	43
7. Холбогдох бусад хуульд оруулах нэмэлт өөрчлөлт	43
8. Хуулийн төслийн хэрэгжилтийн үр нөлөө	43
Усны нөөцийн менежмент	44
Эдийн засгийн үр нөлөө	44
Байгаль орчны үр нөлөө	44
9. Зүйл, заалтын тайлбарын дүгнэлт	44
ЕС. АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ	45
1. Монгол Улсын хууль тогтоомж.....	45

2. Монгол Улсын бодлогын баримт бичгүүд	45
3. Монголын Мянганы сорилтын сан (МСА-Mongolia)	45
4. Монгол Улсын усны дэд бүтэц, цэвэрлэх байгууламжийн мэдээлэл	45
5. Олон улсын байгууллагын судалгаа	45
6. Олон улсын туршлага	46
7. Статистик болон салбарын мэдээлэл	46

НЭГ. ЕРӨНХИЙ МЭДЭЭЛЭЛ

1.1 Судалгааны зорилго

Энэхүү судалгааны зорилго нь Хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн хэрэгцээ, шаардлагыг тодорхойлох, тухайн зохицуулалтын боломжит хувилбаруудыг судлах, тэдгээрийн нийгэм, эдийн засаг, байгаль орчинд үзүүлэх үр нөлөөг урьдчилан үнэлэхэд оршино.

Судалгааг Монгол Улсын Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолоор баталсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгцээ, шаардлагыг урьдчилан тандан судлах аргачлал”-ын дагуу боловсруулсан бөгөөд салбарын өнөөгийн нөхцөл байдлыг шинжлэх, эрх зүйн зохицуулалтын сул талыг тодорхойлох, ус дахин ашиглахтай холбоотой эрх зүйн зохицуулалтын хэрэгцээг үнэлэх, боломжит зохицуулалтын хувилбаруудыг харьцуулан судлахад чиглэсэн болно.

1.2 Судалгааны арга зүй

Энэхүү судалгааг боловсруулахдаа баримт бичгийн шинжилгээ, статистик мэдээллийн дүн шинжилгээ, харьцуулсан эрх зүйн судалгааны арга зүйг ашиглав. Баримт бичгийн шинжилгээний хүрээнд Монгол Улсын Үндсэн хууль, Усны тухай хууль, Хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хууль, Ус бохирдуулсны төлбөрийн тухай хууль, Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого “Алсын хараа-2050”, мөн Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөр зэрэг холбогдох хууль тогтоомж, бодлогын баримт бичгийг судалж дүн шинжилгээ хийсэн.

Статистик мэдээллийн шинжилгээний хүрээнд усны салбарын холбогдох статистик мэдээллийг Ус сувгийн удирдах газар, Усны газар, байгаль орчны статистикийн мэдээллийн сан болон салбарын холбогдох судалгаануудаас авч ашигласан. Мөн ус дахин ашиглах эрх зүйн зохицуулалтын олон улсын туршлагыг судлах зорилгоор Израиль, Сингапур, Австрали, АНУ зэрэг улс орнуудын эрх зүйн зохицуулалт, бодлогын баримт бичгийг харьцуулан шинжилсэн.

1.3 Судалгааны хамрах хүрээ

Энэхүү судалгаа нь хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын системийн өнөөгийн нөхцөл байдал, үйлдвэрлэлийн усны хэрэглээ, хаягдал усны менежмент, цэвэрлэгдсэн хаягдал усыг дахин ашиглах боломж, түүнтэй холбоотой эрх зүйн зохицуулалтын хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлох асуудлыг хамарна.

Судалгааны хүрээнд усны нөөцийн ашиглалтын өнөөгийн байдал, усны хэрэглээний бүтэц, үйлдвэрлэлийн усны хэрэглээ, ус дахин ашиглах бодлогын олон улсын туршлага, Монгол Улсад хэрэгжүүлэх боломжийг судалж дүгнэлт гаргасан.

1.4 Усны салбарын өнөөгийн нөхцөл байдал

Монгол Улсын хэмжээнд хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын үйлчилгээ үзүүлдэг 200 гаруй байгууллага үйл ажиллагаа явуулж байна. Эдгээр байгууллагууд нь хүн амыг ундны усаар

хангах, хэрэглээнээс гарсан бохир усыг татан зайлуулах, цэвэрлэх зэрэг үйл ажиллагааг хэрэгжүүлдэг.

Хот, суурины ус хангамжийн системийн үндсэн эх үүсвэр нь газрын доорх ус бөгөөд улсын хэмжээнд олон зуун гүний худгаас хүн амын унд ахуйн хэрэгцээг хангаж байна. Нийслэл Улаанбаатар хотын хувьд ус хангамжийг долоон үндсэн эх үүсвэрээс хангаж байгаа бөгөөд хотын усны хоногийн хэрэглээ дунджаар 150–170 мянган м³ орчим байна.

1.5 Хот, суурины ус хангамжийн салбарт дараах үндсэн асуудлууд тулгарч байна. Үүнд:

Нэгдүгээрт, хотжилт, хүн амын өсөлт, үйлдвэрлэлийн хөгжлийн улмаас усны хэрэглээ тогтвортой нэмэгдэж байна.

Хоёрдугаарт, хотын ус хангамжийг голчлон газрын доорх усны эх үүсвэрээс хангаж байгаа нь урт хугацаанд усны нөөцийн тогтвортой байдалд сөргөөр нөлөөлөх эрсдэлтэй.

Гуравдугаарт, үйлдвэрлэлийн салбар, ялангуяа эрчим хүчний салбар нь техникийн зориулалтаар их хэмжээний ус ашиглаж байгаа бөгөөд энэ хэрэглээг ихэвчлэн газрын доорх цэвэр усаар хангаж байна.

Дөрөвдүгээрт, хот, суурины цэвэрлэх байгууламжаас гарч буй цэвэрлэгдсэн хаягдал усны ихээхэн нөөц эдийн засгийн эргэлтэд бүрэн ашиглагдахгүй байна.

1.6 Судалгааны ач холбогдол

Энэхүү судалгаа нь хот, суурины ус хангамжийн тогтвортой байдлыг хангах, усны нөөцийн ашиглалтын үр ашгийг нэмэгдүүлэх, үйлдвэрлэлийн усны шинэ эх үүсвэр бий болгох зорилгоор цэвэрлэгдсэн хаягдал усыг дахин ашиглах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх хэрэгцээ, шаардлагыг тодорхойлоход чиглэгдсэн.

Судалгааны үр дүн нь ус дахин ашиглах бодлогыг хэрэгжүүлэх эрх зүйн үндэслэлийг тодорхойлох, холбогдох хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох, усны нөөцийн тогтвортой менежментийг сайжруулахад бодлогын чухал ач холбогдолтой.

1.7 Судалгааны хязгаарлалт

Энэхүү судалгаанд усны салбарын статистик мэдээлэл, холбогдох хууль тогтоомж, бодлогын баримт бичиг, олон улсын туршлага зэрэг эх сурвалжийг ашигласан. Гэвч зарим статистик мэдээлэл нь тухайн байгууллагын мэдээллийн сангаас хамааралтай тул мэдээллийн нарийвчлал тодорхой хэмжээгээр хязгаарлагдах боломжтой.

Хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хуульд Нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл – Зохицуулах харилцааны схем

¹ Эрх зүйн шинжилгээг Хавсралт №2-оос дэлгэрүүлж танилцах боломжтой.

ХОЁР. АСУУДЛЫН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

2.1 Асуудлын бодлогын тодорхойлолт

Хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын систем нь хүн амын эрүүл мэнд, байгаль орчны хамгаалал, эдийн засгийн тогтвортой хөгжилд чухал үүрэгтэй дэд бүтцийн салбар юм. Монгол Улсад хотжилт, үйлдвэржилт эрчимжихийн хэрээр усны хэрэглээ нэмэгдэж, усны нөөцийн ашиглалт, хамгаалалттай холбоотой асуудал улам тодорхой болж байна.

Монгол Улсын хот, суурины ус хангамжийн системийн үндсэн эх үүсвэр нь газрын доорх ус бөгөөд ялангуяа Улаанбаатар хотын ус хангамжийг голчлон гүний усны эх үүсвэрүүдээс хангаж байна. Хотын усны хэрэглээ сүүлийн жилүүдэд тогтвортой өсөх хандлагатай байгаа бөгөөд нийслэлийн усны хоногийн хэрэглээ дунджаар 150–170 мянган м³ хүрч байна.

Хотын хүн амын өсөлт, үйлдвэрлэлийн хөгжил, уур амьсгалын өөрчлөлт зэрэг хүчин зүйлсийн нөлөөгөөр усны эрэлт цаашид нэмэгдэх төлөвтэй байна. Судалгаагаар усны шинэ эх үүсвэр бий болгох, усны хэрэглээг зохистой удирдах арга хэмжээ авахгүй тохиолдолд ойрын жилүүдэд хотын ус хангамжийн тогтолцоонд хүндрэл үүсэх эрсдэлтэй гэж үзэж байна.

Нөгөө талаас хот, суурины төвлөрсөн цэвэрлэх байгууламжаас гарч буй цэвэрлэгдсэн хаягдал усны ихээхэн хэмжээний нөөц эдийн засгийн эргэлтэд бүрэн ашиглагдахгүй байна. Энэхүү ус нь тодорхой технологийн боловсруулалт хийснээр үйлдвэрлэлийн болон техникийн зориулалтаар ашиглах боломжтой боловч эрх зүйн зохицуулалтын тодорхой бус байдлаас шалтгаалан бодит хэрэглээнд нэвтрэх боломж хязгаарлагдмал байна.

2.2 Хот, суурины ус хангамжийн өнөөгийн нөхцөл байдал

Монгол Улсын хэмжээнд хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын үйлчилгээ үзүүлдэг 200 гаруй байгууллага үйл ажиллагаа явуулж байна. Эдгээр байгууллагууд нь хүн амыг ундны усаар хангах, хэрэглээнээс гарсан бохир усыг татан зайлуулах, цэвэрлэх үйл ажиллагааг хэрэгжүүлдэг.

Хот, суурины ус хангамжийн системийн гол эх үүсвэр нь газрын доорх ус бөгөөд улсын хэмжээнд олон зуун гүний худгаас хүн амын ундны усны хэрэгцээг хангаж байна. Нийслэл Улаанбаатар хотын хувьд ус хангамжийг долоон үндсэн эх үүсвэрээс хангаж байгаа бөгөөд эдгээр эх үүсвэрүүд нь хотын нийт хүн ам, аж ахуйн нэгж, байгууллагын усны хэрэгцээг хангах үүрэгтэй.

Хотын хүн амын өсөлт, барилгажилт, үйлдвэрлэлийн хөгжлийн улмаас усны хэрэглээ тогтвортой нэмэгдэж байгаа нь ус хангамжийн дэд бүтцийн ачааллыг нэмэгдүүлж, усны нөөцийн ашиглалтын үр ашиг, тогтвортой байдлын асуудлыг хурцаар тавьж байна.

2.3 Үйлдвэрлэлийн усны хэрэглээ

Хот, суурины усны хэрэглээний бүтэц нь ахуйн хэрэглээ, үйлдвэрлэлийн хэрэглээ, нийтийн үйлчилгээ, усны алдагдал зэрэг үндсэн хэсгүүдээс бүрддэг. Судалгаагаар ахуйн хэрэглээ нийт

усны хэрэглээний дийлэнх хувийг эзэлдэг боловч үйлдвэрлэлийн салбар, ялангуяа эрчим хүчний салбар нь усны томоохон хэрэглэгчдийн нэг юм.

Дулааны цахилгаан станцууд техникийн зориулалтаар их хэмжээний ус ашигладаг бөгөөд энэ нь хөргөх систем, үнс зайлуулах систем, зуухны тэжээлийн ус, тоног төхөөрөмжийн угаалга зэрэг олон зориулалтаар ашиглагддаг. Судалгаагаар дулааны цахилгаан станцууд жилд дунджаар 14–18 сая м³ ус ашиглаж байгаа бөгөөд энэ хэрэглээг ихэвчлэн газрын доорх уснаас хангаж байна.

Энэ нь ундны усны нөөцөд нэмэлт дарамт үүсгэж байгаа тул үйлдвэрлэлийн усны хэрэглээг өөр эх үүсвэрээр хангах шаардлага үүсч байна.

2.4 Хаягдал усыг дахин ашиглах боломж

Хот, суурины төвлөрсөн цэвэрлэх байгууламжаас гарч буй цэвэрлэгдсэн хаягдал ус нь усны нөөцийн хувьд чухал боломжит эх үүсвэр юм. Дэлхийн олон улс оронд цэвэрлэгдсэн бохир усыг үйлдвэрлэлийн ус, хотын үйлчилгээ, хөдөө аж ахуйн усалгаа зэрэг зориулалтаар ашиглаж байна.

Монгол Улсын хувьд шинэ төв цэвэрлэх байгууламж ашиглалтад орсноор их хэмжээний цэвэрлэгдсэн ус үйлдвэрлэгдэх боломж бүрдэж байна. Энэ нөөцийг эрчим хүчний салбар болон бусад үйлдвэрлэлийн салбарт ашиглах боломжтой бөгөөд ингэснээр газрын доорх усны хэрэглээг тодорхой хэмжээгээр бууруулах боломж бүрдэнэ.

2.5 Асуудлын шалтгааны шинжилгээ

Ус дахин ашиглах тогтолцоо бүрэн хөгжөөгүй байгаа нь дараах үндсэн шалтгаантай холбоотой байна.

- ус дахин ашиглахтай холбоотой эрх зүйн тодорхой зохицуулалт дутмаг
- дахин ашиглах усны чанарын стандарт тодорхой бус
- дахин ашиглах усны дэд бүтэц хангалттай хөгжөөгүй
- салбар хоорондын институцийн зохицуулалт сул

Эдгээр шалтгааны улмаас хот, суурины цэвэрлэх байгууламжаас гарч буй усны нөөцийг үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашиглах бодит боломж хязгаарлагдмал байна.

2.6 Оролцогч талуудын шинжилгээ

Хуулийн зохицуулалт нь дараах үндсэн оролцогч талуудад нөлөөлнө.

Оролцогч тал

Ашиг сонирхол

Иргэд

Ундны усны найдвартай хангамж

Ус хангамжийн байгууллага

Үйлчилгээний тогтвортой байдал

Оролцогч тал	Ашиг сонирхол
Эрчим хүчний салбар	Үйлдвэрлэлийн усны эх үүсвэр
Засгийн газар	Усны нөөцийн менежмент
Байгаль орчны байгууллага	Усны нөөцийн хамгаалалт

2.7 Бодлогын асуудлын хүрээ

Дээр дурдсан нөхцөл байдлыг харгалзан үзвэл хот, суурины ус хангамжийн тогтвортой байдлыг хангах, үйлдвэрлэлийн усны хэрэгцээг хангах, газрын доорх усны хэрэглээг бууруулах зорилгоор хаягдал усыг цэвэрлэж дахин ашиглах эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгох шаардлага үүсч байна.

Иймд холбогдох хууль тогтоомжид нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар ус дахин ашиглах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх нь бодлогын хувьд шаардлагатай гэж үзэв.

ГУРАВ. АСУУДЛЫГ ШИЙДВЭРЛЭХ ЗОРИЛГЫГ ТОДОРХОЙЛСОН БАЙДАЛ

3.1 Асуудлыг шийдвэрлэх шаардлагын үндэслэл

Хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын систем нь хүн амын эрүүл мэндийг хамгаалах, байгаль орчны тогтвортой байдлыг хангах, нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийг дэмжихэд чухал үүрэгтэй дэд бүтцийн салбар юм. Сүүлийн жилүүдэд хотжилт, үйлдвэржилт, хүн амын төвлөрөл нэмэгдэж байгаатай холбоотойгоор усны хэрэглээ тогтвортой өсөх хандлагатай байна.

Монгол Улсын хот, суурины ус хангамжийн систем нь бүхэлдээ газрын доорх усны эх үүсвэрт тулгуурлаж байгаа бөгөөд энэ нь урт хугацаанд усны нөөцийн тогтвортой ашиглалтад тодорхой эрсдэл үүсгэж болзошгүй нөхцөл байдлыг бий болгож байна. Ялангуяа нийслэл Улаанбаатар хотын хувьд унд ахуйн болон үйлдвэрлэлийн усны хэрэглээг харилцан хамаарал бүхий газрын доорх усны эх үүсвэрээс хангаж байгаа нь усны нөөцийн менежментийн асуудлыг улам эгзэгтэй болгож байна.

Нөгөө талаас хот, суурины төвлөрсөн цэвэрлэх байгууламжаас гарч буй цэвэрлэгдсэн бохир усны их хэмжээний нөөц одоогийн байдлаар эдийн засгийн эргэлтэд бүрэн ашиглагдахгүй байна. Энэхүү ус нь зохих технологийн боловсруулалт хийснээр үйлдвэрлэлийн болон техникийн зориулалтаар ашиглах боломжтой боловч эрх зүйн зохицуулалт тодорхой бус байгаагаас шалтгаалан бодит хэрэглээнд нэвтрэх боломж хязгаарлагдмал хэвээр байна.

Ийм нөхцөлд усны нөөцийн тогтвортой ашиглалтыг хангах, газрын доорх усны хэрэглээг бууруулах, үйлдвэрлэлийн усны хэрэгцээг хангах зорилгоор хаягдал усыг цэвэрлэж дахин ашиглах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх шаардлага бий болсон.

3.2 Бодлогын зорилго

Энэхүү хуулийн төслийн үндсэн зорилго нь хот, суурины ус хангамжийн тогтвортой байдлыг хангах, усны нөөцийн ашиглалтын үр ашгийг нэмэгдүүлэх, үйлдвэрлэлийн усны хэрэгцээг хангах зорилгоор цэвэрлэгдсэн хаягдал усыг дахин ашиглах эрх зүйн үндсийг бүрдүүлэхэд оршино.

Энэхүү зорилгыг хэрэгжүүлэх хүрээнд усны нөөцийн тогтвортой ашиглалтыг хангах, газрын доорх усны хэрэглээг бууруулах, үйлдвэрлэлийн усны хэрэглээг дахин ашиглах цэвэрлэсэн усаар хангах, усны нөөцийн нэгдсэн менежментийг сайжруулах бодлогын чиглэлүүдийг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж байна.

Дээрх зорилго, чиглэлүүд нь Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого “Алсын хараа-2050”, Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөр, усны салбарын хөгжлийн бодлогын зорилтуудтай нийцэж байна.

3.3 Тодорхой зорилтууд

Хуулийн төслийн хүрээнд бодлогын зорилгыг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн дараах тодорхой зорилтуудыг тодорхойлж байна.

3.3.1 Ус дахин ашиглах эрх зүйн үндсийг бүрдүүлэх

Хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хуульд ус дахин ашиглахтай холбоотой нэр томъёо, зохицуулалтыг тусгах замаар хаягдал усыг цэвэрлэж дахин ашиглах эрх зүйн тодорхой орчныг бүрдүүлэх шаардлагатай байна. Үүнд дахин ашиглах цэвэрлэсэн усны тодорхойлолт, хэрэглээний хүрээ, дэд бүтцийн зохицуулалт, тарифын тогтолцоо зэрэг үндсэн асуудлыг хууль тогтоомжийн түвшинд зохицуулах шаардлагатай.

3.3.2 Үйлдвэрлэлийн усны хэрэгцээг хангах

Үйлдвэрлэлийн салбар, ялангуяа эрчим хүчний салбар нь техникийн зориулалтаар их хэмжээний ус ашигладаг бөгөөд энэ хэрэглээг одоогийн байдлаар газрын доорх уснаас хангаж байна. Хаягдал усыг цэвэрлэж дахин ашиглах эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгосноор үйлдвэрлэлийн салбарын усны хэрэгцээг дахин ашиглах цэвэрлэсэн усаар хангах боломж бүрдэнэ.

Энэ нь газрын доорх усны ашиглалтыг бууруулах, үйлдвэрлэлийн усны найдвартай эх үүсвэр бий болгох, усны нөөцийн ашиглалтын үр ашгийг нэмэгдүүлэх зэрэг эерэг үр нөлөөтэй.

3.3.3 Усны нөөцийн тогтвортой менежментийг сайжруулах

Усны нөөцийн менежмент нь усны нөөцийн ашиглалт, хамгаалалт, дахин ашиглалт зэрэг олон асуудлыг хамарсан цогц бодлогын үйл ажиллагаа юм. Хаягдал усыг цэвэрлэж дахин ашиглах тогтолцоог бий болгосноор усны нөөцийн ашиглалтын боломж нэмэгдэж, усны нөөцийн нэгдсэн менежментийг сайжруулах боломж бүрдэнэ.

3.3.4 Байгаль орчны хамгаалалтыг сайжруулах

Хаягдал усыг цэвэрлэж дахин ашиглах бодлого нь байгаль орчны хамгаалалд чухал ач холбогдолтой. Дахин ашиглах цэвэрлэсэн усыг үйлдвэрлэлийн салбарт ашигласнаар газрын доорх усны олборлолт буурах, бохир усны байгальд нийлүүлэх хэмжээ багасах, усны экосистемд үзүүлэх ачаалал буурах зэрэг эерэг үр нөлөө гарах боломжтой.

3.4 Хүлээгдэж буй үр дүн

Хуулийн төсөл батлагдаж хэрэгжсэнээр нийгэм, эдийн засаг, байгаль орчны чиглэлээр дараах үр дүн гарах боломжтой гэж үзэж байна.

Нийгмийн хувьд хот, суурины ус хангамжийн тогтвортой байдал сайжирч, ундны цэнгэг усны нөөцийн хамгаалалт нэмэгдэнэ. Үүний үр дүнд иргэдийн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах нөхцөл сайжрах боломж бүрдэнэ.

Эдийн засгийн хувьд үйлдвэрлэлийн салбарын усны хангамж илүү тогтвортой болж, үйлдвэрлэлийн усны шинэ эх үүсвэр бий болно. Энэ нь үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагааны тогтвортой байдлыг хангах, эдийн засгийн өсөлтийг дэмжихэд эерэг нөлөө үзүүлнэ.

Байгаль орчны хувьд газрын доорх усны олборлолт буурч, усны нөөцийн хэмнэлт, хамгаалалт сайжрах, хаягдал бохир усны байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөлөл буурах боломж бүрдэнэ.

3.5 Бодлогын зорилт ба шалгуур үзүүлэлт

Хуулийн хэрэгжилтийн үр дүнг үнэлэхэд тодорхой шалгуур үзүүлэлтүүдийг ашиглах шаардлагатай. Эдгээр үзүүлэлт нь бодлогын хэрэгжилтийн үр дүнд усны нөөцийн хэмнэлт, хамгаалалт, ашиглалт, үйлдвэрлэлийн усны хангамж, байгаль орчны хамгаалалтын чиглэлээр гарах өөрчлөлтийг хэмжих боломжийг бүрдүүлнэ.

Нэгдүгээрт, хаягдал усыг цэвэрлэж дахин ашиглах бодлогын хэрэгжилтийн хүрээнд дахин ашиглах усны хэмжээ нэмэгдэх хүлээлттэй байна. Энэ нь төвлөрсөн цэвэрлэх байгууламжаас гарч буй цэвэрлэгдсэн усыг үйлдвэрлэлийн болон техникийн зориулалтаар ашиглах бодит хэрэглээ нэмэгдэж байгааг илэрхийлнэ.

Хоёрдугаарт, үйлдвэрлэлийн усны хэрэглээг дахин ашиглах цэвэрлэсэн усаар хангах нөхцөл бүрдсэнээр газрын доорх усны хэрэглээ тодорхой хэмжээгээр буурах боломжтой. Энэ нь ундны усны үндсэн эх үүсвэр болох газрын доорх усны нөөцийг хамгаалах чухал нөхцөл болно.

Гуравдугаарт, дахин ашиглах цэвэрлэсэн усны зохицуулалт бий болсноор үйлдвэрлэлийн салбарын усны хангамж илүү тогтвортой болох нөхцөл бүрдэнэ. Ялангуяа эрчим хүчний салбар болон үйлдвэрлэлийн байгууллагуудын техникийн усны хэрэглээг дахин ашиглах цэвэрлэсэн усаар хангах боломж нэмэгдэх юм.

Дөрөвдүгээрт, Дахин ашиглах цэвэрлэсэн усыг өргөнөөр ашиглах бодлого хэрэгжсэнээр байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөлөл буурах боломжтой. Үүнд газрын доорх усны олборлолтыг бууруулах, бохир усны байгальд нийлүүлэх хэмжээг багасгах, усны экосистемд үзүүлэх сөрөг нөлөөлөл, ачааллыг бууруулах зэрэг эерэг үр нөлөө багтана.

ЦЭВЭРЛЭГДСЭН ХАЯГДАЛ УСЫГ ДАХИН АШИГЛАХ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ТОГТОЛЦОО

ДӨРӨВ. АСУУДЛЫГ ЗОХИЦУУЛАХ ХУВИЛБАРУУД

4.1 Зохицуулалтын хувилбаруудыг тодорхойлох үндэслэл

Хууль тогтоомжийн хэрэгцээ, шаардлагыг урьдчилан тандан судлах аргачлалын дагуу тухайн асуудлыг шийдвэрлэх боломжит зохицуулалтын хувилбаруудыг тодорхойлж, тэдгээрийн давуу болон сул талыг харьцуулан судлах шаардлагатай байдаг.

Хот, суурины ус хангамжийн тогтвортой байдлыг хангах, үйлдвэрлэлийн усны хэрэглээг хангах, газрын доорх усны хэрэглээг бууруулах зорилгоор цэвэрлэсэн хаягдал усыг дахин ашиглах асуудлыг дараах үндсэн хувилбаруудаар авч үзэв.

1. Одоогийн зохицуулалтыг хэвээр хадгалах (тэг хувилбар)
2. Зах зээлийн механизмаар зохицуулах
3. Захиргааны болон дэд хууль, журмаар зохицуулах
4. Хууль тогтоомжид нэмэлт, өөрчлөлт оруулах

Эдгээр хувилбаруудын хэрэгжилтийн боломж, үр нөлөө, давуу болон сул талыг дараах байдлаар судалж үнэлэв.

4.2 Тэг хувилбар буюу зохицуулалт хийхгүй байх

Тэг хувилбар нь одоо хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа хууль тогтоомжийн хүрээнд үйл ажиллагааг үргэлжлүүлэхийг хэлнэ.

Одоогийн байдлаар усны салбарын харилцааг дараах хууль тогтоомжуудаар зохицуулж байна.

- Усны тухай хууль
- Хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хууль
- Ус бохирдуулсны төлбөрийн тухай хууль
- Эрчим хүчний тухай хууль
- Зөвшөөрлийн тухай хууль

Эдгээр хууль тогтоомжид усны нөөцийг хамгаалах, ашиглахтай холбоотой зохицуулалт тодорхой хэмжээгээр тусгагдсан боловч цэвэрлэсэн хаягдал усыг дахин ашиглахтай холбоотой харилцааг нарийвчлан зохицуулсан заалт хангалтгүй байна.

Тэг хувилбарыг сонгосон тохиолдолд дараах нөхцөл байдал хэвээр үргэлжлэх магадлалтай.

- цэвэрлэгдсэн бохир усны ихэнх хэсэг байгальд нийлүүлэгдсээр байх
- үйлдвэрлэлийн усны хэрэгцээг гүний цэвэр усаар хангах
- усны нөөцийн ашиглалтын үр ашиг сайжрахгүй байх

Түүнчлэн хотын ус хангамжийн тогтвортой байдлыг хангах бодлогын зорилтуудыг хэрэгжүүлэхэд хүндрэл учирч болзошгүй.

Иймд тэг хувилбар нь асуудлыг бодитойгоор шийдвэрлэх боломжгүй гэж үзэв.

4.3 Зах зээлийн механизмаар зохицуулах хувилбар

Энэ хувилбарын хүрээнд ус дахин ашиглах асуудлыг төрийн шууд зохицуулалтгүйгээр зах зээлийн механизмаар шийдвэрлэх боломжийг авч үзэв.

Өөрөөр хэлбэл:

- хувийн хэвшил дахин ашиглах цэвэрлэсэн усыг худалдан авах
- үйлдвэрлэлийн байгууллагууд өөрсдийн урьдчилан цэвэрлэх байгууламжийг байгуулах
- төрөөс тусгай эрх зүйн зохицуулалт хийхгүй байх гэсэн арга замыг хэрэгжүүлэх боломжийг судалсан.

Гэвч энэ хувилбар нь дараах шалтгааны улмаас хэрэгжих боломж хязгаарлагдмал байна.

Нэгдүгээрт, ус дахин ашиглах дэд бүтэц нь их хэмжээний хөрөнгө оруулалт шаарддаг. Цэвэрлэсэн усыг үйлдвэрлэлийн хэрэглээнд хүргэхийн тулд дамжуулах хоолой, насос станц, ус боловсруулах байгууламж зэрэг дэд бүтцийг шинээр байгуулах шаардлагатай байдаг.

Хоёрдугаарт, усны нөөц нь стратегийн ач холбогдолтой байгалийн баялаг тул түүнийг ашиглах асуудлыг зөвхөн зах зээлийн механизмаар зохицуулах нь зохистой биш юм.

Гуравдугаарт, ус дахин ашиглах үйл ажиллагаанд чанарын стандарт, эрүүл ахуйн шаардлага, байгаль орчны хяналт зэрэг олон талын зохицуулалт шаардлагатай байдаг.

Иймд зөвхөн зах зээлийн механизмаар ус дахин ашиглах тогтолцоог хөгжүүлэх боломж хязгаарлагдмал гэж дүгнэв.

4.4 Захиргааны зохицуулалтаар шийдвэрлэх хувилбар

Энэ хувилбарын хүрээнд Засгийн газрын тогтоол, журам, стандарт батлах замаар ус дахин ашиглах асуудлыг зохицуулах боломжийг авч үзэв.

Жишээлбэл:

- Хаягдал усыг цэвэрлэж дахин ашиглах журам батлах
- дахин ашиглах цэвэрлэсэн усны стандарт тогтоох
- тариф тогтоох гэсэн арга хэмжээг хэрэгжүүлэх боломжтой.

Гэвч энэ хувилбар нь дараах сул талтай.

Нэгдүгээрт, ус дахин ашиглахтай холбоотой үндсэн харилцаа хуульд тусгагдаагүй тохиолдолд зөвхөн журам, стандартын түвшинд зохицуулах боломж хязгаарлагдмал байдаг.

Хоёрдугаарт, салбар хоорондын зохицуулалт шаардлагатай тул хууль тогтоомжийн түвшинд зохицуулах шаардлагатай байдаг.

Иймд энэ хувилбар нь мөн асуудлыг бүрэн шийдвэрлэх боломжгүй гэж үзэв.

4.5 Хууль тогтоомжид нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хувилбар

Энэ хувилбарын хүрээнд хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хууль болон холбогдох бусад хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар хаягдал усыг цэвэрлэж дахин ашиглах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх боломжийг авч үзэв.

Энэ хувилбарын хүрээнд дараах үндсэн зохицуулалтыг бий болгоно.

- хаягдал усыг цэвэрлэж дахин ашиглах нэр томъёог хуульд тусгах
- дахин ашиглах цэвэрлэсэн усны зохицуулалт бий болгох
- дахин ашиглах цэвэрлэсэн усны дэд бүтцийн эрх зүйн үндсийг тогтоох
- дахин ашиглах цэвэрлэсэн усны тарифын тогтолцоог бий болгох
- дахин ашиглах цэвэрлэсэн усны хэрэглээ, чанарын стандартыг тогтоох, мөн холбогдох бусад хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагатай.

Үүнд:

- Усны тухай хууль
- Эрчим хүчний тухай хууль
- Зөвшөөрлийн тухай хууль
- Ус бохирдуулсны төлбөрийн тухай хууль

Энэхүү хувилбарын давуу тал нь:

- хаягдал усыг цэвэрлэж дахин ашиглах эрх зүйн тодорхой орчин бүрдэнэ
- усны нөөцийн, хамгаалал, ашиглалтын үр ашиг нэмэгдэнэ
- үйлдвэрлэлийн усны шинэ эх үүсвэр бий болно
- салбар хоорондын зохицуулалт сайжирна

Иймд энэхүү хувилбар нь асуудлыг шийдвэрлэх хамгийн оновчтой хувилбар гэж үзэв.

4.6 Хувилбаруудын харьцуулсан үнэлгээ

Хувилбар	Давуу тал	Сул тал
Тэг хувилбар	нэмэлт зардалгүй	асуудал шийдэгдэхгүй
Зах зээлийн механизм	хувийн хэвшлийн оролцоо дэд бүтэц өндөр өртөгтэй	
Захиргааны зохицуулалт	хурдан хэрэгжих	хууль зүйн баталгаагүй
Хууль тогтоомжийн өөрчлөлт тогтвортой шийдэл		хууль батлах хугацаа шаардлагатай

Дээрх харьцуулалтаас харахад хууль тогтоомжид нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хувилбар нь асуудлыг шийдвэрлэх хамгийн оновчтой арга зам гэж дүгнэв.

ТАВ. СОНГОСОН ХУВИЛБАРЫН ҮР НӨЛӨӨГ ТАНДАН СУДАЛСАН БАЙДАЛ

5.1 Үр нөлөөний үнэлгээ хийх аргачлал

Зохицуулалтын хувилбаруудыг харьцуулан үнэлсний үндсэн дээр хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар цэвэрлэгдсэн хаягдал усыг дахин ашиглах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх хувилбарыг сонгосон².

Энэхүү хувилбарын нийгэм, эдийн засаг, байгаль орчин, хүний эрх, институцийн тогтолцоонд үзүүлэх үр нөлөөг Монгол Улсын Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолоор баталсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгцээ, шаардлагыг урьдчилан тандан судлах аргачлал”-ын дагуу үнэлэв.

Үр нөлөөний үнэлгээг дараах үндсэн чиглэлээр хийсэн.

- хүний эрхэд үзүүлэх нөлөөлөл
- нийгмийн үр нөлөө
- эдийн засгийн үр нөлөө
- байгаль орчны үр нөлөө
- улсын төсөвт үзүүлэх нөлөө
- институцийн тогтолцоонд үзүүлэх нөлөө

5.2 Хүний эрхэд үзүүлэх үр нөлөө

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт иргэн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхтэй гэж заасан байдаг. Усны нөөцийг хамгаалах, усны чанарыг хадгалах, ундны усны хүртээмжийг хангах нь энэхүү үндсэн эрхийг хэрэгжүүлэх чухал нөхцөл юм.

Цэвэрлэсэн хаягдал усыг дахин ашиглах эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгосноор усны нөөцийн ашиглалт илүү үр ашигтай болж, ундны усны нөөцийн хамгаалалт сайжрах боломж бүрдэнэ. Үүний үр дүнд иргэдийн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг хамгаалахад эерэг нөлөө үзүүлнэ.

Мөн хот, суурины ус хангамжийн тогтвортой байдал сайжирснаар иргэдийн ус, ариун цэврийн үйлчилгээ хүртэх эрхийг хангахад эерэг нөлөө үзүүлэхээр байна.

5.3 Нийгэмд үзүүлэх үр нөлөө

² Хавсралт №2-т хүснэгт хэлбэрээр сонгосон хувилбарыг үнэлсэн болно.

Хот, суурины ус хангамжийн тогтвортой байдал нь нийгмийн тогтвортой хөгжлийн чухал хүчин зүйл юм. Усны нөөцийн хомсдол нь хүн амын амьдралын чанарт сөргөөр нөлөөлөхөөс гадна хотын хөгжлийг хязгаарлах эрсдэлтэй байдаг.

Цэвэрлэгдсэн хаягдал усыг дахин ашиглах тогтолцоог бий болгосноор үйлдвэрлэлийн усны хэрэглээг ундны усны эх үүсвэрээс тодорхой хэмжээгээр салгах боломж бүрдэнэ. Энэ нь хотын ундны усны нөөцийг хамгаалах, ус хангамжийн тогтвортой байдлыг хангах, иргэдийн амьдралын чанарыг сайжруулахад эерэг нөлөө үзүүлнэ.

5.4 Эдийн засагт үзүүлэх үр нөлөө

Ус нь үйлдвэрлэлийн үндсэн орцын нэг тул үйлдвэрлэлийн усны хангамж тогтвортой байх нь эдийн засгийн хөгжилд чухал ач холбогдолтой.

Цэвэрлэгдсэн хаягдал усыг үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашиглах эрх зүйн орчныг бүрдүүлснээр үйлдвэрлэлийн усны шинэ эх үүсвэр бий болно. Ялангуяа дулааны цахилгаан станцуудын усны хэрэглээг тодорхой хэмжээгээр дахин ашиглах усаар хангах боломж бүрдэнэ.

Судалгааны урьдчилсан үнэлгээгээр үйлдвэрлэлийн усны хэрэглээний тодорхой хувийг дахин ашиглах усаар орлуулах боломж бүрдвэл газрын доорх усны олборлолтыг жилд хэдэн сая м³-ээр бууруулах боломжтой гэж үзэж байна. Энэ нь усны нөөцийн ашиглалтын үр ашгийг нэмэгдүүлэхээс гадна үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагааны тогтвортой байдлыг хангахад эерэг нөлөө үзүүлнэ.

5.5 Байгаль орчинд үзүүлэх үр нөлөө

Цэвэрлэгдсэн хаягдал усыг дахин ашиглах бодлого нь байгаль орчны хамгаалалтад чухал ач холбогдолтой.

Нэгдүгээрт, үйлдвэрлэлийн усны хэрэглээг тодорхой хэмжээгээр дахин ашиглах усаар орлуулах замаар газрын доорх усны олборлолтыг бууруулах боломж бүрдэнэ.

Хоёрдугаарт, хотын цэвэрлэх байгууламжаас гарч буй усыг дахин ашигласнаар байгальд нийлүүлэх бохир усны хэмжээ тодорхой хэмжээгээр буурч, усны экосистемд үзүүлэх ачаалал багасна.

Эдгээр хүчин зүйл нь усны нөөцийн хамгаалалт, байгаль орчны тогтвортой байдлыг хангахад эерэг нөлөө үзүүлнэ.

5.6 Улсын төсөвт үзүүлэх нөлөө

Хуулийн төсөл батлагдаж хэрэгжсэнээр улсын төсөвт шууд их хэмжээний нэмэлт зардал үүсэхгүй.

Гэвч ус дахин ашиглахтай холбоотой стандарт боловсруулах, хяналтын тогтолцоог сайжруулах, салбарын байгууллагын чадавхыг бэхжүүлэх зэрэг чиглэлээр тодорхой хэмжээний зардал гарч болзошгүй.

Эдгээр зардал нь харьцангуй бага бөгөөд урт хугацаанд усны нөөцийн ашиглалтын үр ашиг нэмэгдсэнээр эдийн засгийн өгөөж бий болно.

5.7 Институцийн тогтолцоонд үзүүлэх нөлөө

Хуулийн төсөл хэрэгжсэнээр усны салбарын институцийн зохион байгуулалтад дараах өөрчлөлт гарна.

- ус дахин ашиглах үйл ажиллагааг зохицуулах эрх зүйн үндэс бүрдэнэ
- усны салбарын байгууллагуудын чиг үүрэг тодорхой болно
- салбар хоорондын зохицуулалт сайжирна
- хяналт, зохицуулалтын тогтолцоо боловсронгуй болно

Энэ нь усны нөөцийн нэгдсэн менежментийг сайжруулахад эерэг нөлөө үзүүлэхээр байна.

5.8 Үр нөлөөний ерөнхий дүгнэлт

Дээрх үнэлгээний дүнгээс харахад хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар цэвэрлэгдсэн хаягдал усыг дахин ашиглах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх нь нийгэм, эдийн засаг, байгаль орчны хувьд эерэг үр нөлөөтэй байна.

Иймд энэхүү зохицуулалтын хувилбарыг сонгон хэрэгжүүлэх нь бодлогын хувьд үндэслэлтэй гэж дүгнэв.

ЗУРГАА. ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ХУВИЛБАНУУДЫН ХАРЬЦУУЛСАН ДҮГНЭЛТ

6.1 Харьцуулсан үнэлгээний зорилго

Асуудлыг зохицуулах боломжит хувилбаруудыг тодорхойлсны дараа тухайн хувилбар бүрийн давуу болон сул талыг харьцуулан үнэлэх шаардлагатай байдаг. Энэхүү үнэлгээний зорилго нь тухайн асуудлыг шийдвэрлэхэд хамгийн оновчтой, бодитой, тогтвортой зохицуулалтын хувилбарыг сонгоход оршино.

Зохицуулалтын хувилбаруудыг үнэлэхдээ дараах шалгуурыг ашиглав.

- асуудлыг шийдвэрлэх үр нөлөө
- хэрэгжих боломж
- эдийн засгийн үр ашиг
- нийгэм, байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөлөл
- эрх зүйн зохицуулалтын тогтвортой байдал

Эдгээр шалгуур үзүүлэлтийн үндсэн дээр өмнөх бүлгүүдэд тодорхойлсон зохицуулалтын хувилбаруудыг харьцуулан судлав.

6.2 Зохицуулалтын хувилбаруудын харьцуулалт

Асуудлыг зохицуулах дөрвөн үндсэн хувилбарыг тодорхойлсон. Үүнд:

1. Тэг хувилбар буюу одоогийн зохицуулалтыг хэвээр хадгалах
2. Зах зээлийн механизмаар зохицуулах
3. Захиргааны буюу журам, стандартын түвшинд зохицуулах
4. Хууль тогтоомжид нэмэлт, өөрчлөлт оруулах

Эдгээр хувилбаруудыг дараах байдлаар харьцуулан үнэлэв.

Хувилбар	Давуу тал	Сул тал
Тэг хувилбар	Шинэ зардал шаардахгүй	Асуудал шийдэгдэхгүй
Зах зээлийн механизм	Хувийн хэвшлийн оролцоо нэмэгдэнэ	Дэд бүтэц өндөр өртөгтэй
Захиргааны зохицуулалт	Хурдан хэрэгжих боломжтой	Эрх зүйн баталгаагүй
Хууль тогтоомжийн өөрчлөлт	Тогтвортой эрх зүйн орчин бүрдэнэ	Хууль батлах хугацаа шаардлагатай

6.3 Хувилбар бүрийн бодлогын үнэлгээ

Тэг хувилбар

Тэг хувилбар нь нэмэлт зохицуулалт хийхгүйгээр одоогийн хууль тогтоомжийн хүрээнд үйл ажиллагааг үргэлжлүүлэхийг хэлнэ.

Энэ хувилбарын давуу тал нь шинэ зардал шаардахгүй, зохицуулалтын өөрчлөлт хийх шаардлагагүй байдаг.

Гэвч энэ хувилбар нь дараах сул талтай.

- усны нөөцийн хэт ашиглалт үргэлжлэх
- үйлдвэрлэлийн усны хэрэгцээг гүний усаар хангах хэвээр байх
- цэвэрлэгдсэн хаягдал усны нөөц ашиглагдахгүй байх

Иймд тэг хувилбар нь асуудлыг шийдвэрлэх бодит боломжгүй гэж дүгнэв.

Зах зээлийн механизмаар зохицуулах

Энэ хувилбарын хүрээнд ус дахин ашиглах тогтолцоог зах зээлийн зарчмаар хөгжүүлэх боломжийг авч үзсэн.

Хувийн хэвшлийн байгууллагууд өөрсдийн ус дахин ашиглах системийг бий болгож, үйлдвэрлэлийн усны хэрэгцээг хангах боломжтой.

Гэвч ус дахин ашиглах дэд бүтэц нь их хэмжээний хөрөнгө оруулалт шаарддаг. Мөн усны чанар, стандарт, эрүүл ахуйн шаардлага зэрэг асуудлыг төрийн зохицуулалтгүйгээр хангах боломж хязгаарлагдмал байдаг.

Иймд зөвхөн зах зээлийн механизмаар асуудлыг шийдвэрлэх боломж хангалтгүй гэж үзэв.

Захиргааны зохицуулалт

Засгийн газрын тогтоол, журам, стандарт батлах замаар ус дахин ашиглах асуудлыг зохицуулах боломжийг авч үзсэн.

Энэ хувилбар нь богино хугацаанд хэрэгжих боломжтой боловч дараах сул талтай.

- үндсэн харилцаа хуульд тусгагдаагүй
- салбар хоорондын зохицуулалт хангалтгүй
- урт хугацаанд тогтвортой зохицуулалт бүрдэхгүй

Иймд энэ хувилбар нь мөн асуудлыг бүрэн шийдвэрлэх боломжгүй гэж дүгнэв.

Хууль тогтоомжид нэмэлт, өөрчлөлт оруулах

Энэ хувилбар нь ус дахин ашиглахтай холбоотой харилцааг хууль тогтоомжийн түвшинд зохицуулах боломжийг бүрдүүлнэ.

Энэхүү хувилбарын хүрээнд:

- ус дахин ашиглах эрх зүйн үндэс бүрдэнэ
- усны нөөцийн ашиглалтын үр ашиг нэмэгдэнэ
- үйлдвэрлэлийн усны шинэ эх үүсвэр бий болно
- салбар хоорондын зохицуулалт сайжирна

Иймд энэхүү хувилбар нь асуудлыг шийдвэрлэх хамгийн оновчтой хувилбар гэж дүгнэв.

6.4 Сонгосон хувилбарын үндэслэл

Зохицуулалтын хувилбаруудыг харьцуулан үнэлсний үндсэн дээр хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар ус дахин ашиглах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх нь хамгийн оновчтой хувилбар гэж үзэв.

Энэ хувилбар нь дараах давуу талтай.

- усны нөөцийн тогтвортой ашиглалтыг хангах
- үйлдвэрлэлийн усны хэрэгцээг хангах

- байгаль орчны хамгаалалтыг сайжруулах
- эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг дэмжих

Дээрх үнэлгээнээс харахад хууль тогтоомжид нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хувилбар нь асуудлыг шийдвэрлэх бодлогын хувьд хамгийн үр дүнтэй, тогтвортой, хэрэгжих боломжтой зохицуулалтын хувилбар гэж үзэв.

ДОЛОО. ОЛОН УЛСЫН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ, ТУРШЛАГА

7.1 Олон улсын туршлагыг судлах шаардлага

Усны нөөцийн хомсдол нь дэлхийн олон улс оронд тулгарч буй нийтлэг асуудал бөгөөд усны нөөцийг үр ашигтай ашиглах, дахин ашиглах бодлого нь усны менежментийн чухал чиглэл болж байна. Ялангуяа хотжилт эрчимтэй явагдаж буй улс орнуудад цэвэрлэгдсэн хаягдал усыг дахин ашиглах бодлого өргөн хэрэгжиж байна.

Цэвэрлэгдсэн бохир усыг дахин ашиглах бодлого нь дараах зорилготой байдаг.

- усны нөөцийн тогтвортой ашиглалтыг хангах
- ундны усны нөөцийг хамгаалах
- үйлдвэрлэлийн усны хэрэгцээг хангах
- байгаль орчны ачааллыг бууруулах

Энэхүү судалгааны хүрээнд ус дахин ашиглах бодлогыг амжилттай хэрэгжүүлж буй зарим улсын туршлагыг судалж, Монгол Улсад хэрэгжүүлэх боломжийг үнэлэв.

7.2 Израиль улсын туршлага

Израиль улс нь усны нөөцийн хомсдолтой орны нэг бөгөөд усны нөөцийн менежментийн чиглэлээр дэлхийд тэргүүлэх туршлагатай улс юм.

Израиль улс бохир усны дахин ашиглалтын хэмжээгээр дэлхийд тэргүүлдэг бөгөөд нийт бохир усны 80 гаруй хувийг дахин ашигладаг бөгөөд энэ нь дэлхийд хамгийн өндөр үзүүлэлтэд тооцогддог (Israel Water Authority, 2022).

Цэвэрлэгдсэн бохир усыг дараах чиглэлээр ашигладаг.

- хөдөө аж ахуйн усалгаанд
- үйлдвэрлэлийн технологийн усанд
- хотын ногоон байгууламж услахад

Израильд усны менежментийг нэгдсэн бодлогоор хэрэгжүүлдэг бөгөөд усны салбарын зохицуулалт нь төвлөрсөн байгууллагын хяналтад байдаг. Ус дахин ашиглахтай холбоотой стандарт, чанарын шаардлага, хяналтын тогтолцоо маш нарийвчилсан байдаг.

Энэ туршлагаас харахад ус дахин ашиглах бодлого нь усны нөөцийн хомсдолыг бууруулахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

7.3 Сингапур улсын туршлага

Сингапур улс усны нөөцийн хомсдолтой боловч өндөр технологид тулгуурласан усны менежментийн тогтолцоог бий болгосон улс юм.

Сингапур улс NEWater хөтөлбөрийг хэрэгжүүлснээр цэвэрлэгдсэн бохир усыг өндөр технологийн боловсруулалт хийж дахин ашиглах боломжийг бүрдүүлсэн.

NEWater ус нь дараах зориулалтаар ашиглагддаг.

- үйлдвэрлэлийн зориулалтаар
- мэдээллийн технологийн салбар
- усны нөөцийн нэмэлт эх үүсвэр

Сингапур улс ус дахин ашиглах бодлогыг хэрэгжүүлэхдээ:

- технологийн дэвшил
- чанарын өндөр стандарт
- нэгдсэн удирдлагын тогтолцоо зэрэг хүчин зүйлсийг онцгой анхаарсан.

7.4 Австрали улсын туршлага

Австрали улс уур амьсгалын хуурай нөхцөлтэй тул усны нөөцийн менежментэд онцгой анхаарал хандуулдаг.

Австралийн зарим хотуудад цэвэрлэгдсэн бохир усыг дараах чиглэлээр ашиглаж байна.

- үйлдвэрлэлийн ус
- ногоон байгууламжийн усалгаа
- хөдөө аж ахуйн усалгаа

Австралийн ус дахин ашиглах бодлого нь дараах зарчимд тулгуурладаг.

- усны нөөцийн үр ашигтай ашиглалт
- байгаль орчны хамгаалалт
- олон нийтийн оролцоо

7.5 АНУ-ын туршлага

АНУ-д ус дахин ашиглах бодлого муж бүрийн түвшинд хэрэгждэг. Калифорни, Техас, Аризона зэрэг мужууд усны нөөцийн хомсдолтой тул ус дахин ашиглах бодлогыг идэвхтэй хэрэгжүүлж байна.

АНУ-д цэвэрлэгдсэн бохир усыг дараах чиглэлээр ашигладаг.

- үйлдвэрлэлийн зориулалт
- усалгааны систем
- хотын үйлчилгээ

АНУ-д ус дахин ашиглах үйл ажиллагааг зохицуулахад:

- чанарын стандарт
- хяналтын тогтолцоо
- технологийн шаардлага чухал үүрэгтэй байдаг.

7.6 Олон улсын туршлагын харьцуулалт

Улс	Дахин ашиглалтын хувь	Гол хэрэглээ
Израиль	80–90%	Хөдөө аж ахуй
Сингапур	~40%	Үйлдвэрлэл
Австрали	~30%	Хөдөө аж ахуй
АНУ	15–20%	Хотын үйлчилгээ

Эдгээр туршлагаас харахад ус дахин ашиглах бодлого нь усны нөөцийн тогтвортой менежментийн чухал хэрэгсэл болдог ажээ.

7.7 Монгол Улсад хэрэгжүүлэх боломж

Олон улсын туршлагаас харахад ус дахин ашиглах тогтолцоог амжилттай хэрэгжүүлэхэд дараах хүчин зүйлс чухал байдаг.

- эрх зүйн тодорхой зохицуулалт
- чанарын стандарт
- институцийн зохион байгуулалт
- дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалт

Монгол Улсын хувьд хот, суурины төвлөрсөн цэвэрлэх байгууламжийн хүчин чадал нэмэгдэж байгаа нь цэвэрлэсэн хаягдал, бохир усыг дахин ашиглах боломжийг бүрдүүлж байна.

Иймд ус дахин ашиглах эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгож, үйлдвэрлэлийн салбарт ашиглах нөхцөлийг бүрдүүлэх нь усны нөөцийн тогтвортой менежментийг сайжруулахад чухал ач холбогдолтой.

НАЙМ. ДҮГНЭЛТ, ЗӨВЛӨМЖ

8.1 Ерөнхий дүгнэлт

Энэхүү судалгаагаар хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагыг Монгол Улсын усны нөөцийн өнөөгийн нөхцөл байдал, хотжилтын өсөлт, үйлдвэрлэлийн усны хэрэглээ, эрх зүйн зохицуулалтын сул тал зэрэг олон хүчин зүйлтэй уялдуулан судалж үнэлэв.

Судалгааны дүнд дараах үндсэн дүгнэлтүүдийг гаргав.

Нэгдүгээрт, Монгол Улсын хот, суурины ус хангамжийн систем нь голчлон газрын доорх усны эх үүсвэрт тулгуурлаж байгаа бөгөөд энэ нь урт хугацаанд тогтвортой бус байж болзошгүй байна. Хотжилт, хүн амын өсөлт, үйлдвэрлэлийн хөгжил зэрэг хүчин зүйлсийн нөлөөгөөр усны хэрэглээ тогтвортой нэмэгдэж, усны нөөцөд ирэх дарамт нэмэгдэж байна.

Хоёрдугаарт, үйлдвэрлэлийн салбар, ялангуяа эрчим хүчний салбар нь техникийн зориулалтаар их хэмжээний ус ашиглаж байгаа бөгөөд энэ хэрэглээг ихэвчлэн газрын доорх цэвэр усаар хангаж байна. Энэ нь ундны усны нөөцөд сөргөөр нөлөөлөх эрсдэлтэй.

Гуравдугаарт, хот, суурины төвлөрсөн цэвэрлэх байгууламжаас гарч буй цэвэрлэгдсэн бохир ус нь усны нөөцийн хувьд чухал боломжит эх үүсвэр боловч одоогийн байдлаар эдийн засгийн эргэлтэд бүрэн ашиглагдахгүй байна.

Дөрөвдүгээрт, Монгол Улсын одоогийн хууль тогтоомжид ус дахин ашиглахтай холбоотой харилцааг нарийвчлан зохицуулсан заалт хангалтгүй байна. Тухайлбал, ус дахин ашиглахтай холбоотой нэр томъёо, стандарт, тариф, дэд бүтцийн зохицуулалт зэрэг асуудал хуульд тодорхой тусгагдаагүй байна.

Тавдугаарт, олон улсын туршлагаас харахад цэвэрлэгдсэн хаягдал усыг дахин ашиглах бодлого нь усны нөөцийн тогтвортой менежментийн чухал хэрэгсэл болох нь тогтоогдсон байна.

Иймд усны нөөцийн тогтвортой менежмент, ашиглалтыг хангах, үйлдвэрлэлийн усны хэрэгцээг хангах, байгаль орчны хамгаалалтыг сайжруулах зорилгоор ус дахин ашиглах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх шаардлагатай байна.

8.2 Хуулийн төслийн хэрэгцээ, шаардлага

Дээрх нөхцөл байдлыг харгалзан үзвэл хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах бодит хэрэгцээ, шаардлага бий болсон гэж үзэв.

Хуулийн төсөл батлагдсанаар дараах асуудлыг шийдвэрлэх боломж бүрдэнэ.

- ус дахин ашиглах эрх зүйн орчин бүрдэнэ
- үйлдвэрлэлийн усны хэрэгцээг хангах шинэ эх үүсвэр бий болно

- газрын доорх усны хэрэглээ буурна
- усны нөөцийн ашиглалтын үр ашиг нэмэгдэнэ
- байгаль орчны хамгаалалт сайжирна

Иймд хуулийн төслийг боловсруулах нь бодлогын хувьд үндэслэлтэй гэж дүгнэв.

8.3 Хүлээгдэж буй үр дүн

Хуулийн төсөл батлагдаж хэрэгжсэнээр дараах үр дүн гарна.

Нийгмийн үр дүн

- хот, суурины ус хангамжийн тогтвортой байдал сайжирна
- ундны усны нөөцийн хамгаалалт нэмэгдэнэ
- иргэдийн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах нөхцөл сайжирна

Эдийн засгийн үр дүн

- үйлдвэрлэлийн усны найдвартай эх үүсвэр бий болно
- үйлдвэрлэлийн салбарын тогтвортой байдал нэмэгдэнэ
- эдийн засгийн өсөлтөд эерэг нөлөө үзүүлнэ

Байгаль орчны үр дүн

- газрын доорх усны олборлолт буурна
- усны нөөцийн нөхөн сэргэлт сайжирна
- бохир усны байгальд үзүүлэх нөлөөлөл буурна

8.4 Хэрэгжүүлэх бодлогын чиглэл

Хуулийн төслийг хэрэгжүүлэх хүрээнд дараах бодлогын чиглэлүүдийг хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

Нэгдүгээрт, ус дахин ашиглахтай холбоотой эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох шаардлагатай.

Хоёрдугаарт, дахин ашиглах усны чанарын стандарт, техникийн шаардлагыг боловсруулж мөрдүүлэх шаардлагатай.

Гуравдугаарт, дахин ашиглах усны дэд бүтцийг хөгжүүлэхэд шаардлагатай хөрөнгө оруулалтыг үе шаттай хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

Дөрөвдүгээрт, усны салбарын байгууллагуудын чадавхыг бэхжүүлэх, хяналт, зохицуулалтын тогтолцоог сайжруулах шаардлагатай.

8.5 Зөвлөмж

Судалгааны дүнд үндэслэн дараах зөвлөмжийг дэвшүүлж байна.

1. Хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хуульд ус дахин ашиглахтай холбоотой зохицуулалтыг тусгах.
2. Цэвэрлэгдсэн хаягдал усыг үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашиглах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх.
3. Дахин ашиглах усны чанарын стандарт, хяналтын тогтолцоог боловсронгуй болгох.
4. Үйлдвэрлэлийн усны хэрэглээг үе шаттайгаар дахин ашиглах усаар хангах бодлогыг хэрэгжүүлэх.
5. Усны нөөцийн нэгдсэн менежментийг сайжруулах бодлогыг хэрэгжүүлэх.

8.6 Дүгнэлт

Хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах нь хот суурины усны нөөцийн тогтвортой менежмент, ус хангамж, зохистой ашиглалтыг төлөвшүүлэх, үйлдвэрлэлийн усны хэрэгцээг тасралтгүй, найдвартай хангах, байгаль орчны хамгаалалтыг сайжруулахад чухал ач холбогдолтой гэж дүгнэв.

Иймд холбогдох хууль тогтоомжид нэмэлт, өөрчлөлт оруулах нь зүйтэй гэж үзэв.

ЭРХ ЗҮЙН ШИНЖИЛГЭЭ

1. Эрх зүйн орчны ерөнхий үнэлгээ

Монгол Улсад усны нөөцийн ашиглалт, хамгаалалт, ус хангамж, ариутгах татуургын үйлчилгээтэй холбоотой харилцааг зохицуулах эрх зүйн орчин тодорхой хэмжээгээр бүрдсэн байдаг. Усны салбарын үндсэн зохицуулалтыг дараах хууль тогтоомжуудаар хэрэгжүүлж байна.

- Монгол Улсын Үндсэн хууль
- Усны тухай хууль
- Хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хууль
- Ус бохирдуулсны төлбөрийн тухай хууль
- Эрчим хүчний тухай хууль
- Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль
- Зөвшөөрлийн тухай хууль

Эдгээр хууль тогтоомж нь усны нөөцийг хамгаалах, ашиглах, ус хангамжийн үйлчилгээ үзүүлэх, бохир ус цэвэрлэхтэй холбоотой харилцааг зохицуулж байгаа боловч цэвэрлэгдсэн хаягдал усыг дахин ашиглахтай холбоотой харилцааг нарийвчлан зохицуулсан эрх зүйн зохицуулалт хангалтгүй байна.

2. Монгол Улсын Үндсэн хууль дахь зохицуулалт

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 6 дугаар зүйлд газрын хэвлий, ой, ус, амьтан, ургамал зэрэг байгалийн баялаг нь ард түмний өмч бөгөөд төрийн хамгаалалтад байна гэж заасан байдаг.

Мөн Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт иргэн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхтэй гэж заасан.

Эдгээр заалт нь:

- усны нөөцийг хамгаалах
- байгалийн баялгийг зохистой ашиглах
- иргэдийн эрүүл орчны эрхийг хангах

төрийн үндсэн үүргийг тодорхойлдог.

Иймд усны нөөцийн ашиглалтыг илүү үр ашигтай, тогтвортой болгох бодлогын арга хэмжээ авах нь Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалтай нийцэж байна.

3. Усны тухай хууль дахь зохицуулалт

Усны тухай хууль нь Монгол Улсын усны нөөцийн ашиглалт, хамгаалалттай холбоотой харилцааг зохицуулдаг үндсэн хууль юм.

Энэ хуульд:

- ус ашиглах зөвшөөрөл
- усны нөөцийн хамгаалалт
- усны төлбөр
- усны менежмент

зэрэг асуудлыг зохицуулсан.

Гэвч усны тухай хуульд цэвэрлэгдсэн бохир усыг дахин ашиглахтай холбоотой нарийвчилсан зохицуулалт тусгагдаагүй байна.

Тухайлбал:

- дахин ашиглах усны тодорхойлолт
- дахин ашиглах усны чанарын стандарт
- дахин ашиглах усны хэрэглээ зэрэг асуудал хуульд тодорхой тусгагдаагүй байна.

4. Хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хууль

Хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хууль нь хот, суурины ус хангамжийн үйлчилгээ үзүүлэх, бохир ус татан зайлуулах, цэвэрлэхтэй холбоотой харилцааг зохицуулдаг.

Энэ хуульд:

- ус хангамжийн үйлчилгээ
- ариутгах татуургын систем
- бохир ус цэвэрлэх байгууламж

зэрэг асуудлыг зохицуулсан байдаг.

Гэвч тус хуульд:

- цэвэрлэгдсэн хаягдал усыг дахин ашиглах
- дахин ашиглах усны хэрэглээ
- дахин ашиглах усны дэд бүтэц зэрэг асуудал тодорхой тусгагдаагүй байна.

Иймд хот, суурины ус хангамжийн системээс гарч буй цэвэрлэгдсэн усыг үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашиглах эрх зүйн үндэс бүрдээгүй байна.

5. Ус бохирдуулсны төлбөрийн тухай хууль

Ус бохирдуулсны төлбөрийн тухай хууль нь усны бохирдлыг бууруулах, усны нөөцийг хамгаалах зорилготой.

Энэ хуульд:

- бохир усны төлбөр
- бохирдуулагч бодисын төлбөр

зэрэг асуудлыг зохицуулсан.

Гэвч цэвэрлэгдсэн бохир усыг дахин ашиглахтай холбоотой урамшууллын зохицуулалт тусгагдаагүй байна.

6. Эрчим хүчний тухай хууль

Эрчим хүчний салбар нь усны томоохон хэрэглэгчдийн нэг юм. Дулааны цахилгаан станцууд техникийн зориулалтаар их хэмжээний ус ашигладаг.

Гэвч эрчим хүчний салбарын усны хэрэглээний зохицуулалт нь ихэвчлэн ус ашиглах зөвшөөрлийн хүрээнд хязгаарлагдаж байна.

Цэвэрлэгдсэн бохир усыг үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашиглах зохицуулалт тодорхой бус байна.

7. Эрх зүйн зохицуулалтын сул тал

Монгол Улсын усны салбарын хууль тогтоомжид дараах сул талууд ажиглагдаж байна.

1. Ус дахин ашиглахтай холбоотой тодорхой эрх зүйн зохицуулалт байхгүй.
2. Дахин ашиглах усны чанарын стандарт тодорхой бус.
3. Дахин ашиглах усны тарифын зохицуулалт байхгүй.
4. Дахин ашиглах усны дэд бүтцийн зохицуулалт тодорхойгүй.
5. Салбар хоорондын зохицуулалт хангалтгүй.

8. Эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох шаардлага

Дээрх нөхцөл байдлыг харгалзан дараах чиглэлээр эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох шаардлагатай байна.

- ус дахин ашиглах эрх зүйн үндсийг хуульд тусгах
- дахин ашиглах усны чанарын стандарт тогтоох
- дахин ашиглах усны дэд бүтцийн зохицуулалт бий болгох
- дахин ашиглах усны тарифын тогтолцоог бүрдүүлэх

9. Эрх зүйн шинжилгээний дүгнэлт

Эрх зүйн орчны шинжилгээний дүнд Монгол Улсын одоогийн хууль тогтоомжид ус дахин ашиглахтай холбоотой харилцааг нарийвчлан зохицуулсан эрх зүйн зохицуулалт хангалтгүй байгаа нь тогтоогдлоо.

Иймд хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хууль болон холбогдох бусад хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар ус дахин ашиглах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх шаардлагатай гэж дүгнэв.

СОНГОСОН ХУВИЛБАРЫН ҮР НӨЛӨӨГ ТАНДАН СУДАЛСАН БАЙДАЛ

Сонгосон хувилбарын үр нөлөөг аргачлалд заасны дагуу ерөнхий асуултуудад хариулах замаар дүгнэлтийг нэгтгэн гаргалаа.

1.1. Хүний эрх, нийгэм, эдийн засаг, байгаль орчинд үзүүлэх үр нөлөө

1.1.1. Хүний эрхэд үзүүлэх үр нөлөө

Үзүүлэх нөлөө	Холбогдох асуултууд	Хариулт	Тайлбар	
1.Хүний эрхийн суурь зарчмуудад нийцэж буй эсэх	1.1 Ялгаварлан гадуурхахгүй ба тэгш байх			
	1.1.1.Ялгаварлан гадуурхахыг хориглох эсэх		Үгүй	Хуулийн төслөөр холбогдох этгээдэд тавигдах шаардлага, шалгуурыг нийтлэг, тэгшээр хуульчлагдсан.
	1.1.2.Ялгаварлан гадуурхсан буюу аль нэг бүлэгт давуу байдал үүсгэх эсэх		Үгүй	Нийтийн ашиг сонирхлын үүднээс тодорхой шалгуур тавьж, хязгаарлалт тогтоох боловч энэ нь ялгаварлан гадуурхсан зохицуулалт биш.
	1.1.3.Энэ нь тодорхой бүлгийн эмзэг байдлыг дээрдүүлэхийн тулд авч буй түр тусгай арга хэмжээ мөн бол олон улсын болон үндэсний хүний эрхийн хэм хэмжээнд нийцэж буй эсэх	Тийм		Хүний ундны усаар хангагдах эрхийг дэмжсэн болно.
	1.2. Оролцоог хангах			
	1.2.1.Зохицуулалтын хувилбарыг сонгохдоо оролцоог хангасан эсэх, ялангуяа эмзэг бүлэг, цөөнхийн оролцох боломжийг бүрдүүлсэн эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	1.2.2.Ялангуяа зохицуулалтыг бий болгосноор эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөж	Тийм		Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй

	буй, эсхүл хөндөгдөж болзошгүй иргэдийг тодорхойлсон эсэх			
	1.3. Хууль дээдлэх зарчим ба сайн засаглал хариуцлага			
	1.3.1.Зохицуулалтыг бий болгосноор хүний эрхийг хөхүүлэн дэмжих, хангах, хамгаалах явцад ахиц дэвшил гарах эсэх	Тийм		хүний ус, ариун цэврийн байгууламжаар хангагдах эрхийг дэмжсэн болно.
	1.3.2.Зохицуулалтын хувилбар нь хүний эрхийн Монгол Улсын олон улсын гэрээ, НҮБ-ын хүний эрхийн механизмаас тухайн асуудлаар өгсөн зөвлөмжид нийцэж байгаа эсэх	Тийм		Төрийн болон хувийн хэвшлийн үйлчилгээ үзүүлэгч этгээдүүдтэй холбоотой гомдол маргааныг хянах, барагдуулах, үйлчилгээний чанар нь холбогдох стандарт нөхцөл шаардлагыг хангаж буй эсэхэд хяналт тавих хариуцлага тооцох механизмыг бүрдүүлнэ
	1.3.3.Хүний эрхийг зөрчигчдөд хүлээлгэх хариуцлагыг тусгах эсэх		Үгүй	Хууль зөрчсөн, үүргээ зохих ёсоор биелүүлээгүй иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага болон төрийн албан хаагчдад хүлээлгэх хариуцлагыг өндөржүүлэн зохицуулна.
2.Хүний эрхийг хязгаарласан зохицуулалт агуулсан эсэх	2.1. Зохицуулалт нь хүний эрхийг хязгаарлах бол энэ нь хууль ёсны зорилгод нийцсэн эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	2.2. Хязгаарлалт тогтоох нь зайлшгүй эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
3.Эрх агуулагч	3.1. Зохицуулалтын хувилбарт хамаарах бүлгүүд буюу эрх агуулагчдыг тодорхойлсон эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	3.2. Эрх агуулагчдыг эмзэг байдлаар нь ялгаж тодорхойлсон эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй

	3.3. Зохицуулалтын хувилбар нь энэхүү эмзэг бүлгийн нөхцөл байдлыг харгалзан үзэж, тэдний эмзэг байдлыг дээрдүүлэхэд чиглэсэн эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	3.4. Эрх агуулагчдын, ялангуяа эмзэг бүлгийн ялгаатай хэрэгцээг тооцсон мэдрэмжтэй зохицуулалтыг тусгах эсэх /хөгжлийн бэрхшээлтэй, үндэстний цөөнх, хэлний цөөнх, гагцхүү эдгээрээр хязгаарлахгүй/		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
4. Үүрэг хүлээгч	4.1. Үүрэг хүлээгчдийг тодорхойлсон эсэх	Тийм		Зөвшөөрөл, эзэмшигч иргэн, аж ахуйн нэгж байгууллага
5. Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хуульд нийцүүлсэн эсэх	5.1. Жендэрийн үзэл баримтлалыг тусгасан эсэх		Үгүй	Жензэрийн эрх тэгш байдлыг хязгаарлах тохиолдол гарахгүй
	5.2. Эрэгтэй, эмэгтэй хүний тэгш эрх, тэгш боломж, тэгш хандлагын баталгааг бүрдүүлэх эсэх	Тийм		Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хязгаарлах тохиолдол гарахгүй.

1.1.2. Эдийн засагт үзүүлэх үр нөлөө

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуултууд	Хариулт		Тайлбар
1. Дэлхийн зах зээл дээр өрсөлдөх чадвар	1.1 Дотоодын аж ахуйн нэгж болон гадаадын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгж хоорондын өрсөлдөөнд нөлөө үзүүлэх үү?		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	1.2 Хил дамнасан хөрөнгө оруулалтын шилжилт хөдөлгөөнд нөлөө үзүүлэх эсэх /эдийн засгийн байршил өөрчлөгдөхийг оролцуулан/?		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	1.3 Дэлхийн зах зээл дээрх таагүй нөлөөллийг Монголын зах зээлд орж ирэхээс хамгаалахад нөлөөлж чадах уу?		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй

2.Дотоодын зах зээлийн өрсөлдөх чадвар болон тогтвортой байдал	2.1 Хэрэглэгчдийн шийдвэр гаргах боломжийг бууруулах уу?		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	2.2 Хязгаарлагдмал өрсөлдөөний улмаас үнийн хөөрөгдлийг бий болгох уу?		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	2.3 Зах зээлд шинээр орж ирж буй аж ахуйн нэгжүүдийн хувьд бэрхшээл, хүндрэлийг бий болгох уу?		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	2.4 Зах зээлд шинээр монополийг бий болгох уу?		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
3.Аж ахуйн нэгжийн үйлдвэрлэлийн болон захиргааны зардал	3.1 Зохицуулалтын хувилбарыг хэрэгжүүлснээр аж ахуйн нэгжид шинээр зардал үүсэх эсэх		Үгүй	Ямар нэг сөрөг нөлөө байхгүй
	3.2 Санхүүжилтийн эх үүсвэр олж авахад нөлөө үзүүлэх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	3.3 Зах зээлээс тодорхой бараа бүтээгдэхүүнийг худалдан авахад хүргэх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	3.4 Бараа, бүтээгдэхүүний борлуулалтад ямар нэг хязгаарлалт, эсхүл хориг тавих эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	3.5 Аж ахуйн нэгжийг үйл ажиллагаагаа зогсооход хүргэх эсэх	тийм		Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
4.Мэдээлэх үүргийн улмаас үүсч буй захиргааны зардлын ачаалал	4.1 Хуулийн этгээдэд захиргааны шинж чанартай нэмэлт зардлуудыг /Жишээ нь, мэдээлэх, тайлан гаргах гэх мэт/ бий болгох эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	5.1 Өмчлөх эрхийг /үл хөдлөх, хөдлөх эд хөрөнгө, эдийн бус		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй

5.Өмчлөх эрх	баялаг зэргийг/ хөндсөн зохицуулалт бий болох эсэх			
	5.2 Өмчлөх эрх олж авах, шилжүүлэх болон хэрэгжүүлэхэд хязгаарлалт бий болгох эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	5.3 Оюуны өмчийн /патент, барааны тэмдэг, зохиогчийн эрх зэрэг/ эрхийг зөрчсөн зохицуулалт бий болгох эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
6.Инноваци ба судалгаа шинжилгээ	6.1 Судалгаа шинжилгээ, нээлт хийх, шинэ бүтээл гаргах асуудлыг дэмжих эсэх	Тийм		Усны зохистой хэрэглээг болон бохир усыг цэвэрлэх шинэ технологи нэвтэрнэ
	6.2 Үйлдвэрлэлийн шинэ технологи болон шинэ бүтээгдэхүүнийг нэвтрүүлэх, дэлгэрүүлэхийг илүү хялбар болгох эсэх	Тийм		Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
7.Хэрэглэгч ба гэр бүлийн төсөв	7.1 Хэрэглээний үнийн төвшинд нөлөө үзүүлэх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	7.2 Хэрэглэгчдийн хувьд дотоодын зах зээлийг ашиглах боломж олгох эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	7.3 Хэрэглэгчдийн эрх ашигт нөлөөлөх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	7.4 Хувь хүний/гэр бүлийн санхүүгийн байдалд (шууд, мөн урт хугацааны туршид) нөлөө үзүүлэх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
8.Тодорхой бүс нутаг, салбарууд	8.1 Тодорхой бүс нутгуудад тодорхой нэг чиглэлд, ажлын байрыг шинээр бий болгох эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	8.2 Тодорхой бүс нутгуудад тодорхой чиглэлд, ажлын байрыг багасгах чиглэлээр нөлөө үзүүлэх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй

	8.3 Жижиг, дунд үйлдвэрүүд, эсхүл аж ахуйн нэгжийн тодорхой салбаруудад онцгой нөлөө үзүүлэх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
9.Төрийн захиргааны байгууллага	9.1 Улсын төсөвт нөлөө үзүүлэх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	9.2 Шинээр төрийн байгууллага байгуулах, эсвэл төрийн байгууллагад бүтцийн өөрчлөлт хийгдэх шаардлага тавигдах эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн өөрчлөлт гарахгүй
	9.3 Төрийн байгууллагад захиргааны шинэ чиг үүрэг бий болгох эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
10.Макро эдийн засгийн хүрээнд	10.1 Эдийн засгийн өсөлт болон ажил эрхлэлтийн байдалд нөлөө үзүүлэх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	10.2 Хөрөнгө оруулалтын нөхцөлийг сайжруулах, зах зээлийн тогтвортой хөгжлийг дэмжих эсэх	Тийм		Шинээр тавигдах шугам сүлжээ, цэвэрлэх байгууламжийн ашиглалт, засвар үйлчилгээнд тавигдах хяналт дээшилнэ
	10.3 Инфляц нэмэгдэх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
11.Олон улсын харилцаа	11.1 Монгол Улсын олон улсын гэрээтэй нийцэж байгаа эсэх	Тийм		

1.1.3. Нийгэмд үзүүлэх үр нөлөө

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуултууд	Хариулт		Тайлбар
	1.1 Шинээр ажлын байр бий болох эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй

1.Ажил эрхлэлтийн байдал, хөдөлмөрийн зах зээл	1.2 Шууд болон шууд бусаар ажлын байрны цомхотгол бий болгох эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	1.3 Тодорхой ажил мэргэжлийн хүмүүс болон хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдэд нөлөө үзүүлэх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	1.4 Тодорхой насны хүмүүсийн ажил эрхлэлтийн байдалд нөлөөлөх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
2.Ажлын стандарт, хөдөлмөрлөх эрх	2.1 Ажлын чанар, стандартад нөлөөлөх эсэх	Тийм		Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	2.2 Ажилчдын эрүүл мэнд, хөдөлмөрийн аюулгүй байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм		Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	2.3 Ажилчдын эрх, үүрэгт шууд болон шууд бусаар нөлөөлөх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	2.4 Шинээр ажлын стандарт гаргаж ирэх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	2.5 Ажлын байранд технологийн шинэчлэлийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон өөрчлөлтийг бий болгох эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
3.Нийгмийн тодорхой бүлгийг хамгаалах асуудал	3.1 Шууд болон шууд бусаар тэгш бус байдал үүсгэх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	3.2 Тодорхой бүлэг болон хүмүүст сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх. Тухайлбал, эмзэг бүлэг, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, ажилгүйчүүдэд, үндэстний цөөнхөд г.м		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	3.3 Гадаадын иргэдэд илэрхий нөлөөлөх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	4.1 Засаглалын харилцаанд оролцогчдод нөлөөлөх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй

4.Төрийн удирдлага, сайн засаглал, шүүх эрх мэдэл, хэвлэл мэдээлэл, ёс суртахуун	4.2 Төрийн байгууллагуудын үүрэг, үйл ажиллагаанд нөлөөлөх эсэх	Тийм		Сум, дүүргийн Засаг дарга орхигдсон цооног битүүмжлэх үүрэгтэй болно. Захиргааны байгууллага усны нөөцийн хомсдлын түвшин тогтоох үүрэгтэй болно. Төрийн зүгээс тавих хяналт сайжирна.
	4.3 Төрийн захиргааны албан хаагчдын эрх, үүрэг, харилцаанд нөлөөлөх эсэх	Тийм		Төрийн албан хаагч үндсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлэхэд эерэг нөлөө үзүүлнэ.
	4.4 Иргэдийн шүүхэд хандах, асуудлаа шийдвэрлэх эрхэд нөлөөлөх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	4.5 Улс төрийн нам, төрийн бус байгууллагын үйл ажиллагаанд нөлөөлөх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
5.Нийтийн эрүүл мэнд, аюулгүй байдал	5.1 Хувь хүний/нийт хүн амын дундаж наслалт, өвчлөлт, нас баралтын байдалд нөлөөлөх эсэх		Үгүй	Ундны ус, ариун цэврийн байгууламжийн үйлчилгээ, хүртээмж сайжирснаар нийт хүн амын өвчлөлт багасч эрүүл мэндэд эерэг нөлөө үзүүлнэ.
	5.2 Зохицуулалтын хувилбарын улмаас үүсэх дуучимээ, агаар, хөрсний чанарын өөрчлөлт хүн амын эрүүл мэндэд сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	5.3 Хүмүүсийн амьдралын хэв маяг /хооллолт, хөдөлгөөн, архи, тамхины хэрэглээ/-т нөлөөлөх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй

6.Нийгмийн хамгаалал, эрүүл мэнд, боловсролын систем	6.1 Нийгмийн үйлчилгээний чанар, хүртээмжид нөлөөлөх эсэх	Тийм		Унд, ахуйн хэрэглээний усны хүртээмж нэмэгдэнэ.
	6.2 Ажилчдын боловсрол, шилжилт хөдөлгөөнд нөлөөлөх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	6.3 Иргэдийн боловсрол /төрийн болон хувийн хэвшлийн сургуулиар/ олох, мэргэжил эзэмших, давтан сургалтад сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	6.4 Нийгмийн болон эрүүл мэндийн үйлчилгээ авахад сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	6.5 Их дээд сургуулиудын үйл ажиллагаа, өөрийн удирдлагад нөлөөлөх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
7.Гэмт хэрэг, нийгмийн аюулгүй байдал	7.1 Нийгмийн аюулгүй байдал, гэмт хэргийн нөхцөл байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм		Усан хангамж, ариун цэврийн байгууламжийн ашиглалт, үйлчилгээ сайжирч, эерэг нөлөө гарна.
	7.2 Хуулийг албадан хэрэгжүүлэхэд нөлөөлөх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	7.3 Гэмт хэргийн илрүүлэлтэд нөлөөлөх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	7.4 Гэмт хэргийн хохирогчид, гэрчийн эрхэд сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
8.Соёл	8.1 Соёлын өвийг хамгаалахад нөлөө үзүүлэх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	8.2 Хэл соёлын ялгаатай байдал бий болгох эсэх, эсхүл уг ялгаатай байдалд нөлөөлөх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй

	8.3 Иргэдийн түүх, соёлоо хамгаалах оролцоонд нөлөөлөх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
--	---	--	------	--------------------------------

1.1.4. Байгаль орчинд үзүүлэх үр нөлөө

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуултууд	Хариулт		Тайлбар
1.Агаар	1.1. Зохицуулалтын үр дүнд агаар бохирдлыг нэмэгдүүлэх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
2.Зам тээвэр, түлш эрчим хүч	2.1. Тээврийн хэрэгслийн түлшний хэрэглээг нэмэгдүүлэх/ бууруулах эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	2.2. Эрчим хүчний хэрэглээг нэмэгдүүлэх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	2.3. Эрчим хүчний үйлдвэрлэлд нөлөө үзүүлэх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	2.4. Тээврийн хэрэгслийн агаарын бохирдлыг нэмэгдүүлэх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
3.Ан амьтан, ургамал хамгаалах	3.1. Ан амьтны тоо хэмжээг бууруулах эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	3.2. Ховордсон болон нэн ховор амьтан, ургамалд сөргөөр нөлөөлөх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	3.3. Ан амьтдын нүүдэл, суурьшилд сөргөөр нөлөөлөх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	3.4. Тусгай хамгаалалттай газар нутагт сөргөөр нөлөөлөх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
4.Усны нөөц	4.1. Газрын дээрх ус болон гүний ус, цэвэр усны нөөцөд сөргөөр нөлөөлөх эсэх		Үгүй	Эерэг нөлөө үзүүлнэ

	4.2. Усны бохирдлыг нэмэгдүүлэх эсэх		Үгүй	Эерэг нөлөө үзүүлнэ
	4.3. Ундны усны чанарт нөлөөлөх эсэх	Тийм		Эерэг нөлөө үзүүлнэ
5.Хөрсний бохирдол	5.1. Хөрсний бохирдолтод нөлөө үзүүлэх эсэх		Үгүй	Эерэг нөлөө үзүүлнэ
	5.2. Хөрсийг эвдлэх, ашиглагдсан талбайн хэмжээг нэмэгдүүлэх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
6.Газрын ашиглалт	6.1. Ашиглагдаагүй байсан газрыг ашиглах эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	6.2. Газрын зохицуулалтыг өөрчлөх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	6.3. Экологийн зориулалтаар хамгаалагдсан газрын зориулалтыг өөрчлөх эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй Хамгаалалтыг нэмэгдүүлнэ
7.Нөхөн сэргээгдэх/ нөхөн сэргээгдэхгүй баялаг	7.1. Самар, жимс зэрэг нөхөн сэргээгдэх байгалийн баялгийг түүний нөхөн сэргээлтийн хугацаанаас өмнө ашиглах эсэх		Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	7.2. Нөхөн сэргээгдэхгүй байгалийн баялгийн ашиглалт нэмэгдэх эсэх		Үгүй	Усны зохисгүй хэрэглээ буурна.

СТАТИСТИК БА УСНЫ БАЛАНСЫН ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ШИНЖИЛГЭЭ

1. Усны нөөцийн ерөнхий төлөв

Монгол Улс нь усны нөөцийн хувьд харьцангуй хомс орнуудын тоонд хамаарах бөгөөд усны нөөцийн газар зүйн тархалт жигд бус байршилтай байдаг. Улсын хэмжээнд усны нөөцийн ихэнх хэсэг нь хойд болон баруун бүсийн гол мөрөн, нуурын сав газарт төвлөрсөн байдаг бол хүн ам, үйлдвэрлэл, эдийн засгийн үйл ажиллагаа ихээр төвлөрсөн төвийн бүсэд усны нөөц харьцангуй хязгаарлагдмал байдаг онцлогтой байна.

Монгол Улсын усны нөөц нь үндсэндээ гадаргын ус, газрын доорх ус, мөсөн гол болон мөнх цас, хур тунадас зэрэг эх үүсвэрүүдээс бүрддэг. Эдгээрээс гадаргын ус нь гол мөрөн, нуур, цөөрөм зэрэг усны биетүүдийг хамрах бөгөөд ихэвчлэн байгалийн усны эргэлтийн үндсэн бүрэлдэхүүн хэсэг болдог. Харин газрын доорх ус нь хот, суурины унд ахуйн ус хангамжийн гол эх үүсвэр болж байгаа бөгөөд хүн амын ундны усны хэрэгцээг хангахад өргөн ашиглагдаж байна.

Монгол Улсын усны салбарын судалгаанаас үзэхэд газрын доорх усны нөөц нь ялангуяа хот, суурины ус хангамжийн хувьд стратегийн ач холбогдолтой нөөц гэж үздэг. Иймээс усны нөөцийн тогтвортой ашиглалт, хамгаалалтыг хангах бодлого нь усны салбарын хөгжлийн чухал чиглэл болж байна (Усны газар, 2023).

2. Хот, суурины усны хэрэглээ

Монгол Улсын хот, суурины ус хангамжийн систем нь хүн амын унд ахуйн хэрэгцээг хангах, үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагааг дэмжих, нийтийн үйлчилгээний салбарын усны хэрэглээг хангах зорилготой дэд бүтцийн чухал тогтолцоо юм. Хотын усны хэрэглээний бүтцийг авч үзвэл ахуйн хэрэглээ, үйлдвэрлэлийн хэрэглээ, нийтийн үйлчилгээ болон усны алдагдал гэсэн үндсэн хэсгүүдээс бүрддэг.

Судалгааны дүнгээс харахад ахуйн хэрэглээ нийт усны хэрэглээний 55–60 хувийг эзэлж байгаа нь хамгийн өндөр үзүүлэлт юм. Үйлдвэрлэлийн хэрэглээ нийт хэрэглээний 20–25 хувийг эзэлдэг бол нийтийн үйлчилгээний салбарын усны хэрэглээ 10–15 хувийг бүрдүүлдэг байна. Үүнээс гадна ус хангамжийн системийн алдагдал нийт усны хэрэглээний 10–15 хувийг эзэлж байгаа нь ус хангамжийн дэд бүтцийн үр ашиг, ашиглалтын асуудалтай холбоотой байж болохыг харуулж байна.

Хотын усны хэрэглээний бүтэц нь усны нөөцийн ашиглалтын бодлого боловсруулахад чухал мэдээлэл болдог. Ялангуяа үйлдвэрлэлийн салбарын усны хэрэглээ нь нийт хэрэглээний хувьд харьцангуй бага хувь эзэлж байгаа боловч усны нөөцөд үзүүлэх ачааллын хувьд чухал нөлөөтэй хэвээр байна.

3. Улаанбаатар хотын усны хэрэглээ

Нийслэл Улаанбаатар хотын ус хангамжийн систем нь Монгол Улсын хэмжээнд хамгийн том ус хангамж, ариутгах татуургын тогтолцоо бөгөөд хотын ус хангамжийг одоогоор нийт долоон үндсэн эх үүсвэрээс хангаж байна. Эдгээр эх үүсвэрүүд нь хотын хүн ам, аж ахуйн нэгж, байгууллагын усны хэрэгцээг хангах үндсэн үүрэгтэй.

Улаанбаатар хотын усны хэрэглээний хэмжээг авч үзвэл хоногийн дундаж хэрэглээ 170-180 мянган м³ орчим байгаа бөгөөд жилийн хэмжээнд 60–65 сая м³ орчим ус хэрэглэгдэж байна. Хотын хүн амын өсөлт, барилгажилтын эрчимжилт, үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагааны нэмэгдэл зэрэг хүчин зүйлсийн нөлөөгөөр усны нийт хэрэглээ цаашид нэмэгдэх хандлагатай байгаа нь усны нөөцийн менежментийг сайжруулах шаардлагыг улам бүр нэмэгдүүлж байна (Ус сувгийн удирдах газар, 2026).

4. Үйлдвэрлэлийн усны хэрэглээ

Үйлдвэрлэлийн салбар нь хот, суурины усны томоохон хэрэглэгчдийн нэг бөгөөд ялангуяа эрчим хүчний салбар техникийн зориулалтаар их хэмжээний ус ашигладаг онцлогтой. Дулааны цахилгаан станцуудын усны хэрэглээ нь хөргөх системийн ажиллагаа, үнс зайлуулах систем, зуухны гэжээлийн ус, тоног төхөөрөмжийн угаалга, цэвэрлэгээ зэрэг олон зориулалтаар ашиглагддаг.

Судалгааны дүнгээс үзэхэд дулааны цахилгаан станцуудын техникийн усны хэрэглээ жилд ойролцоогоор 14.7 сая м³ байна. Эрчим хүчний салбарын хөгжил, үйлдвэрлэлийн хүчин чадлын өсөлттэй холбоотойгоор үйлдвэрлэлийн усны хэрэглээ цаашид нэмэгдэх хандлагатай байгаа бөгөөд урьдчилсан тооцоогоор 2044 он гэхэд үйлдвэрлэлийн усны хэрэглээ 17.8 сая м³ хүрэх боломжтой гэж үзэж байна.

Энэ нөхцөл байдал нь үйлдвэрлэлийн усны хэрэглээг илүү тогтвортой эх үүсвэрээр хангах хэрэгцээг тодорхой харуулж байна.

5. Бохир усны хэмжээ

Хот, суурины усны хэрэглээнээс үүсэх бохир ус нь төвлөрсөн цэвэрлэх байгууламжид цэвэрлэгддэг. Судалгааны мэдээллээс үзэхэд хотын хэмжээнд хоногт ойролцоогоор 160 мянган м³ бохир ус үүсэж байгаа бөгөөд жилийн хэмжээнд энэ нь ойролцоогоор 58 сая м³ бохир ус болж байна.

Цэвэрлэх байгууламжаар боловсруулсан бохир усны тодорхой хэсгийг байгаль орчинд нийлүүлж байгаа боловч энэхүү усны тодорхой хэсгийг дахин ашиглах боломжтой гэж үзэж байна.

6. Ус дахин ашиглах боломжит нөөц

Хотын төв цэвэрлэх байгууламжаас гарч буй цэвэрлэгдсэн ус нь үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашиглах боломжтой чухал нөөцийн нэг юм. Судалгааны дүнгээс үзэхэд жилд ойролцоогоор 50–

60 сая м³ хэмжээний цэвэрлэгдсэн ус үүсэж байгаагаас 20–30 сая м³ орчим усыг дахин ашиглах боломжтой гэж үзэж байна.

Энэхүү усыг эрчим хүчний салбар, уул уурхайн үйлдвэрлэл, үйлдвэрийн технологийн ус зэрэг чиглэлээр ашиглах боломжтой бөгөөд ингэснээр газрын доорх усны хэрэглээг тодорхой хэмжээгээр бууруулах нөхцөл бүрдэнэ.

7. Усны балансын үнэлгээ

Усны баланс нь тухайн хотын усны нийлүүлэлт, хэрэглээ болон алдагдлын харьцааг тодорхойлох чухал үзүүлэлт юм. Судалгааны дүнгээс харахад хотын хэмжээнд хоногт ойролцоогоор 180 мянган м³ ус нийлүүлэгдэж байгаагаас 160 мянган м³ орчим нь унд ахуйн хэрэглээнд зарцуулагдаж байна. Үлдсэн 20 мянган м³ орчим ус нь ус хангамжийн систем дэх алдагдлыг илэрхийлж байна.

Энэхүү балансын үзүүлэлт нь усны нөөцийн ашиглалтын үр ашиг, ус хангамжийн системийн ажиллагааг үнэлэхэд чухал ач холбогдолтой юм.

8. Ус дахин ашиглах бодлогын боломжит үр нөлөө

Цэвэрлэгдсэн бохир усыг үйлдвэрлэлийн зориулалтаар дахин ашиглах боломжийг бүрдүүлснээр усны нөөцийн ашиглалтад хэд хэдэн эерэг үр нөлөө гарах боломжтой. Нэгдүгээрт, үйлдвэрлэлийн усны хэрэглээг тодорхой хэмжээгээр дахин ашиглах усаар хангах боломж бүрдсэнээр газрын доорх усны олборлолтыг бууруулах боломжтой. Хоёрдугаарт, үйлдвэрлэлийн салбарын усны хангамж илүү найдвартай болох бөгөөд энэ нь үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагааны тогтвортой байдалд эерэг нөлөө үзүүлнэ.

Жишээлбэл, үйлдвэрлэлийн салбарын усны хэрэглээний 30–40 хувийг дахин ашиглах усаар орлуулах боломж бүрдвэл газрын доорх усны олборлолтыг жилд хэдэн сая м³-ээр бууруулах боломжтой гэж үзэж байна.

9. Статистик шинжилгээний дүгнэлт

Статистик мэдээлэл болон усны балансын шинжилгээний үр дүнгээс харахад хот, суурины усны хэрэглээ жилээс жилд өсөх хандлагатай байна. Үйлдвэрлэлийн салбарын усны хэрэглээ харьцангуй өндөр хэвээр байгаа бөгөөд хотын төв цэвэрлэх байгууламжаас гарч буй цэвэрлэгдсэн бохир усны их хэмжээний нөөц бүрэн ашиглагдахгүй байна.

Ийм нөхцөлд хаягдал усыг цэвэрлэж дахин ашиглах бодлогыг хэрэгжүүлэх нь усны нөөцийн тогтвортой менежментийг сайжруулах, газрын доорх усны хэрэглээг бууруулах, үйлдвэрлэлийн усны шинэ эх үүсвэр бий болгоход чухал ач холбогдолтой гэж дүгнэж байна.

ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ЗҮЙЛ, ЗААЛТ БҮРИЙН ТАЙЛБАР

1. Ерөнхий тайлбар

Хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл нь хот, суурины ус хангамжийн тогтвортой байдлыг хангах, усны нөөцийн ашиглалтын үр ашгийг нэмэгдүүлэх, үйлдвэрлэлийн усны хэрэгцээг хангах зорилгоор цэвэрлэгдсэн хаягдал усыг дахин ашиглах эрх зүйн үндсийг бүрдүүлэхэд чиглэгдсэн.

Одоогийн хүчин төгөлдөр хууль тогтоомжид цэвэрлэгдсэн хаягдал усыг дахин ашиглахтай холбоотой зохицуулалт тодорхой тусгагдаагүй байгаа тул үйлдвэрлэлийн салбарын усны хэрэгцээг гүний цэвэр усаар хангах нөхцөл байдал хэвээр байна.

Иймд хот, суурины төвлөрсөн цэвэрлэх байгууламжаас гарч буй цэвэрлэгдсэн бохир усыг үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашиглах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх зорилгоор энэхүү хуулийн төслийг боловсруулсан.

2. Нэр томъёоны нэмэлттэй холбоотой тайлбар

Хуулийн төсөлд ус дахин ашиглахтай холбоотой шинэ нэр томъёог хуульд тусгах шаардлагатай гэж үзсэн.

Нэмэгдэж буй нэр томъёо

- дахин ашиглах ус
- дахин ашиглах цэвэрлэсэн ус
- дахин ашиглах усны дэд бүтэц

Эдгээр нэр томъёог хуульд тусгаснаар ус дахин ашиглахтай холбоотой харилцааг тодорхой зохицуулах боломж бүрдэнэ.

3. Дахин ашиглах усны зохицуулалтын талаар

Хуулийн төсөлд цэвэрлэгдсэн хаягдал усыг үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашиглах эрх зүйн үндсийг бүрдүүлэх зохицуулалтыг тусгасан.

Энэ зохицуулалтын хүрээнд дараах асуудлыг тодорхойлж байна.

- дахин ашиглах усны хэрэглээ
- дахин ашиглах усны нийлүүлэлт
- дахин ашиглах усны дэд бүтэц

Цэвэрлэгдсэн хаягдал усыг үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашиглах нь газрын доорх усны хэрэглээг бууруулахад чухал ач холбогдолтой.

4. Дахин ашиглах усны дэд бүтцийн зохицуулалт

Дахин ашиглах усны системийг хөгжүүлэхэд дараах дэд бүтэц шаардлагатай.

- цэвэрлэсэн ус дамжуулах хоолой
- насос станц
- усны боловсруулалтын байгууламж

Хуулийн төсөлд дахин ашиглах усны дэд бүтцийн эрх зүйн зохицуулалтыг тусгаснаар эдгээр байгууламжийг хөгжүүлэх боломж бүрдэнэ.

5. Дахин ашиглах усны тарифын талаар

Цэвэрлэгдсэн хаягдал усыг үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашиглах тогтолцоог бий болгоход тарифын зохицуулалт чухал ач холбогдолтой.

Тарифын зохицуулалт нь дараах зорилготой.

- усны үйлчилгээний байгууллагын үйл ажиллагааг санхүүгийн хувьд тогтвортой болгох
- ус дахин ашиглах үйл ажиллагааг дэмжих

6. Хяналт, зохицуулалтын талаар

Хуулийн төсөлд ус дахин ашиглах үйл ажиллагаанд хяналт тавих зохицуулалтыг тусгасан.

Хяналтын хүрээнд дараах асуудлыг хамруулна.

- дахин ашиглах усны чанарын стандарт
- ус ашиглах зөвшөөрөл
- усны хэрэглээний хяналт

Энэ нь усны нөөцийн хамгаалалтыг хангах чухал арга хэмжээ юм.

7. Холбогдох бусад хуульд оруулах нэмэлт өөрчлөлт

Хуулийн төсөлтэй уялдуулан дараах хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагатай.

- Усны тухай хууль
- Эрчим хүчний тухай хууль
- Ус бохирдуулсны төлбөрийн тухай хууль
- Зөвшөөрлийн тухай хууль

Эдгээр өөрчлөлт нь ус дахин ашиглах тогтолцоог хэрэгжүүлэхэд эрх зүйн уялдаа холбоог хангах зорилготой.

8. Хуулийн төслийн хэрэгжилтийн үр нөлөө

Хуулийн төсөл батлагдаж хэрэгжсэнээр дараах үр дүнд хүрэх боломжтой.

Усны нөөцийн менежмент

- газрын доорх усны хэрэглээ буурна
- усны нөөцийн ашиглалтын үр ашиг нэмэгдэнэ

Эдийн засгийн үр нөлөө

- үйлдвэрлэлийн усны шинэ эх үүсвэр бий болно
- үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагааны тогтвортой байдал нэмэгдэнэ

Байгаль орчны үр нөлөө

- усны экосистемд үзүүлэх ачаалал буурна
- усны нөөцийн хамгаалалт сайжирна

9. Зүйл, заалтын тайлбарын дүгнэлт

Хуулийн төсөлд тусгагдсан зохицуулалтууд нь усны нөөцийн тогтвортой ашиглалтыг хангах, үйлдвэрлэлийн усны хэрэгцээг хангах, байгаль орчны хамгаалалтыг сайжруулах зорилготой.

Иймд хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах нь бодлогын хувьд үндэслэлтэй гэж дүгнэв.

ЕС. АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

1. Монгол Улсын хууль тогтоомж

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992 он, нэмэлт өөрчлөлтүүд).
2. Усны тухай хууль (2012 он).
3. Хот, суурины ус хангамж, ариутгах татуургын ашиглалтын тухай хууль (2011 он).
4. Ус бохирдуулсны төлбөрийн тухай хууль (2012 он).
5. Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль (1995 он).
6. Эрчим хүчний тухай хууль (2001 он).
7. Зөвшөөрлийн тухай хууль (2022 он).

2. Монгол Улсын бодлогын баримт бичгүүд

8. Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого “Алсын хараа-2050” (Монгол Улсын Их Хурал, 2020).
9. Монгол Улсын Засгийн газрын 2020–2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр.
10. Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030.
11. Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал.

3. Монголын Мянганы сорилтын сан (МСА-Mongolia)

12. Монгол Улсын Засгийн газар болон АНУ-ын Мянганы сорилтын корпорацийн хооронд байгуулсан “Монголын усны Компакт гэрээ” (Mongolia Water Compact).
13. Монголын Мянганы сорилтын сан.
“Нийт ус хангамжийг нэмэгдүүлэх хөтөлбөр” төслийн баримт бичиг.
14. Монголын Мянганы сорилтын сан.
“Хаягдал ус дахин боловсруулах үйл ажиллагаа” төслийн танилцуулга.

4. Монгол Улсын усны дэд бүтэц, цэвэрлэх байгууламжийн мэдээлэл

15. Улаанбаатар хотын Шинэ төв цэвэрлэх байгууламжийн төсөл (2019–2025).
Энэхүү байгууламж ашиглалтад орсноор хоногт 250,000 м³ хүртэл бохир ус цэвэрлэх хүчин чадалтай болохоор төлөвлөгдсөн.
16. Дархан хотын бохир ус цэвэрлэх байгууламжийн шинэчлэлийн төсөл.
17. Даланзадгад хотын шинэ цэвэрлэх байгууламжийн төсөл (2020).
18. Эрдэнэт хотын бохир ус цэвэрлэх байгууламжийн шинэчлэлийн төсөл.

5. Олон улсын байгууллагын судалгаа

19. World Bank.
Water Resource Management and Urban Water Supply Studies.
20. OECD.
Water Governance in Cities.
21. Asian Development Bank.
Wastewater Management Projects in Asia.

6. Олон улсын туршлага

22. Israel Water Authority.
Water Reuse Policy and Agricultural Water Management.
23. Singapore Public Utilities Board (PUB).
NEWater Reuse Program.
24. U.S. Environmental Protection Agency (EPA).
Guidelines for Water Reuse.
25. World Bank. 2020. Wastewater Reuse in Cities.
26. Asian Development Bank. 2016. Asian Water Development Outlook.
27. UN Water. 2023. Global Water Security Report.

7. Статистик болон салбарын мэдээлэл

28. Үндэсний статистикийн хороо.
Монгол Улсын байгаль орчны статистик эмхэтгэл.
29. Усны газар.
Монгол Улсын усны нөөцийн төлөв байдлын тайлан.
30. Ус сувгийн удирдах газар.
Улаанбаатар хотын ус хангамжийн статистик мэдээлэл.